

İRAN'IN İDARİ TEŞKİLAT SİTEMİ

Nematollah AGHABALAEI FANID¹

ÖZ: “Şahlık” adı altında monarşi ile yönetilen İran, 1979 İslam Devrimiyle teokratik bir devlet sistemini benimsemiştir. İran İslam Cumhuriyeti Anayasası, “İslam Cumhuriyeti” vurgusu yapmakla, alışmış teokratik devlet modellerinden farklı bir rejime geçiş yapmıştır. Teokratik yapıyı temsil eden “İslam” ve demokratik sistemi temsil eden “Cumhuriyet” adı altında bu rejim, haliyle özgün bir kurumsal yapılanmayı da beraberinde getirmiştir. Bu sistemde, teokratik rejime özgü özelliklerle birlikte demokratik devletlerin temelini oluşturan “eşitlik”, “kuvvetler ayrılığı” ve “yargı bağımsızlığı” gibi ilkelere de yer verilmesi görünüşte karma bir siyasal sistemin olduğunu göstermektedir. Bu makalenin amacı, İran İslam Cumhuriyeti’nin idari teşkilat sistemini anayasa ve diğer temel mevzuat esasında açıklayarak bu teşkilat içinde yer alan yerel yönetimler gibi demokratik kurumlarının etkin olup olmadığını açıklığa kavuşturmak olacaktır. Çalışma, idare hukuku disiplini çerçevesinde anayasa ve konuyla ilgili diğer mevzuatı esas alarak hazırlanmıştır. İran, Türkiye ile sınır komşu olmasıyla birlikte, Ortadoğu’da da söz sahibi olan önemli ülkelerden biridir. Ayrıca İran, Türkiye gibi derin ve köklü bir tarihsel geçmişe ve idari yapıya sahiptir. İslam Cumhuriyeti’nin devlet sistemi ve idari teşkilat sisteminin incelenmesinin bu açıdan Türkiye için yararlı olacağı inancındayız. Araştırmamızda, İslam Cumhuriyeti’ni farklı bir perspektiften ele alarak yeni bir analizle sonuca varmaya çalışacağız.

ANAHTAR KELİMELER: *İran, İdari Teşkilat, İdare, Anayasa, Devlet Sistemi*

THE ADMINISTRATIVE ORGANIZATION SYSTEM OF IRAN

ABSTRACT: Iran, which was governed by monarchism called Shahdom, has adopted a theocratic system after 1979 Islamic Revolution. The constitution of Islamic Republic of Iran has switched of e different kind of theocratic state model than usual by emphasizing Republicanism and Islamism at the same time. While Islamism represents the theocratic part, Repuclicanism stands for the democratic side of the new regiöe and as a consequence this new model brings out an unique state structure. Due to the fact that this new model includes the properties of theocratic regime and basic charachteristics of democratic system such as “equality”, “seperation of powers” and “judicial independence” simultaneously, it shows that a mixed political system has been constructed. This article aims to find out whether or not democratic institutions like local administrations in this model are really effective by discussing the administrative organization of Islamic Republic of Iran on the basis of constitution and the other basic legislations. Besides,Iran, which has a deep and rooted history, plays an important role on shaping Middle East policy. Because of the fact that Turkey and Iran has a strong relations since past, we believe that our research will bring light Turkey’s middle east policy.

KEYWORDS: *Iran, Administrative Organization, Administration, Constitution, State System*

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Kamu Yönetimi Bölümü, nfanid@mehmetakif.edu.tr

1. GİRİŞ

İran, Türkiye ile sınır komşu olmasıyla birlikte, Ortadoğu'da söz sahibi olan önemli ülkelerinden biridir. Ayrıca Türkiye gibi derin ve köklü bir tarihsel geçmişe ve idari yapıya sahiptir. 1979 Devrimi ile ortaya çıkan İslam Cumhuriyeti, ülke sınırlarını aşarak başta Türkiye olmak üzere tüm bölgeyi etkilemiştir. İslam Cumhuriyeti'nin devlet sistemi ve idari teşkilat sisteminin incelenmesinin bu açıdan Türkiye için yararlı olacağı inancındayız. Araştırmamızda, İslam Cumhuriyeti'ni farklı bir perspektiften ele alarak yeni bir analizle sonuca varmaya çalışacağız.

İran'da Pehlevi Krallığı, 1979 tarihinde devrilmiş ve Ayetullah Humeyni liderliğinde İslam Cumhuriyeti adı altında teokratik bir devlet sistemi kurulmuştur. İran İslam Cumhuriyeti Anayasası aynı yılda yürürlüğe girmiştir (BEHESHTI, SERESHT, 2014, s. 41). 1979 İslam Cumhuriyeti Devriminden sonra İran'ın siyasi ve idari yapısında bazı değişimler gerçekleşmiştir. Fakat bu durum Devletin monarşik yapısında çok önemli değişikliklere sebep olmamıştır. Devrimden önce Şah'a (Kral) ait yetkiler, İslam Cumhuriyetinde Rehber/Lidere (Vilayet-i Fakih) devredilmiş oldu.

İdare hukuku ve idari teşkilatla ilgili düzenlemeler, Anayasanın 9. Bölümde yer alan yürütme organı (113-151 maddeler) ile birlikte 5, 60, 107-112 maddelerinde de bazı hükümler öngörülmüştür. Ayrıca Anayasanın 7. Bölümü, 100-106. maddelerinde özel olarak "şuralar" başlığı altında yerel yönetimlere yer verilmiştir.

Organik anlamda ve şekli ölçütün esaslarına göre idare hukukunun konusunu esas itibarıyla, yürütme organı teşkil eder (GÖZLER, KAPLAN, 2018, s. 11). İran İslam Cumhuriyeti'nin Anayasasına göre, yürütme organı Cumhurbaşkanı ve bakanlardan oluşmaktadır (AY. m. 60). Anayasa, yürütme organı bölümünde, Cumhurbaşkanı ile ilgili hükümlere yer vermiştir. Anayasaya göre Cumhurbaşkanı, Rehberden sonra Devletin en yüksek resmi makamıdır (Ay. m. 113.). Çünkü devletin zirvesinde, Veli-ye Fakih (Lider/Rehber) yer almaktadır. Bu da Rehberin gerçek anlamda bu organın başında yer aldığını göstermektedir. Dahası kuvvetlerin yürütmede birleşmesi otoriter sisteme, bir başka deyişle, teokratik monarşiye yol açmıştır. İslam Cumhuriyetinde temsili rejimin en önemli unsuru olan parlamentonun ortadan kaldırılmasına gerek duyulmamıştır. Fakat parlamento, tamamen yürütmeye ve onun başında olan Rehberle bağlı olmaktadır. İran İslam Cumhuriyeti Anayasasında yer alan seçimler (parlamento seçimleri, Cumhurbaşkanı seçimi gibi), kuvvetler ayrılığı ve yargı bağımsızlığı ilkeleri görünüşte temsili rejimi göstermesine rağmen aslında Rehberin (Vilayet-i Fakih) iktidarını güçlendirerek, otoriter sistemi meşrulaştırmaktadır.

İran İslam Cumhuriyeti'nin Anayasasına esasen, İran Devleti, "Cumhuriyetçilik" ve "İslamcılığa" dayanan bir rejimi benimsemiştir. 1979 İran Devrimi'nin zaferinin ardından, 5 ve 9 Nisan'daki ilgili referandum sırasında, İran İslam Cumhuriyeti resmi olarak %98,2 oyla seçildi. İran İslam Cumhuriyeti totaliter ve otoriter sisteme sahiptir. Ülkede faaliyet gösteren 50'den fazla siyasi parti olmasına rağmen çok partili bir siyasal sistemden bahsetmemiz mümkün olamaz. Çünkü Anayasa göre, bütün siyasi partiler hatta sivil toplum örgütleri bile hepsi İslam Cumhuriyeti'ni, Vilayet Fakih, İslam Dinin Temel İlkelerine resmen kabul edip ve bu ilkeler doğrultusunda faaliyet göstermelidirler.

2. İRAN İSLAM CUMHURİYETİNİN DEVLET YAPISI

Araştırmamızda, İran İslam Cumhuriyetinin devlet yapısını oluşturan yasama, yürütme ve yargı organlarını Anayasa çerçevesinde ele alacağız. Bir anayasal sistemde, kişilerin temel hak ve özgürlükleri ve devletin temel yapısını oluşturan yasama, yürütme ve yargı organlarının görev ve yetkileri, birbiriyle olan ilişkileri açıklanmaktadır (TUNÇ, BİLİR, 2009, s. 7). İran Anayasasının 57. maddesine göre; “İran İslam Cumhuriyetine hâkimiyeti, yasama, yürütme ve yargı organlarında oluşur ve üstün emir sahibinin ve Ümmetin İmamının (Rehber) denetimine tabidir. Bu üç organ birbirinden bağımsızdır.”

2.1. Yasama Organı;

Yasam organı üç esastan oluşur; Parlamento statüsünde olan ve üyeleri doğrudan doğruya halk tarafından dört yıllık süre için seçilen “İslami Şura Meclisi” (Meclis-i Şura-i İslami), anayasa yargısı yetkilerine sahip, on iki üyeden oluşan Anayasayı Koruyucuyu Konseyi (Şura-i Negehban-e Qanoone Esasi) ve Rehber tarafından oluşturulan, Nizam’ın Maslahat Meclisi (Majma-e Taşkhis Maslahat Nezam) ibarettir.

İslami Şura Meclisi (Meclis-i Şura-i İslami), Anayasanın 58. maddesine göre; “Yasama yetkisi halk tarafından seçilen milletvekillerinden oluşan, İslami Şura Meclisi (Majles-e Şura-i Eslami) tarafından kullanılır. Meclisinin onayından geçen kanun ve kararların uygulanması için yürütme ve yargı organlarına tebliğ edilir”. Meclisin görev süresi dört yıldır (AY. m. 63). Anayasaya göre, Meclis 270 milletvekilinden oluşur. Fakat her on yılda bir en fazla yirmi milletvekili artabilir. 21 Şubat 2020 seçimlerinde milletvekili sayısı 330 olacaktır. İslami Şura Meclisi, Anayasa ilkelerine ve ülkenin resmi mezhebinin kurallarına aykırı kanunlar çıkartamaz. Bu konudaki aykırılık denetimi doksan altıncı maddede belirtildiği üzere Koruyucu Konseye aittir (AY. m. 72). Meclis tarafından çıkartılan kanunlar yürürlüğe girmesi için Anayasayı Koruyucu Konsey onayından geçmesi gerekir. Meclis tarafından Anayasayı Koruyucu Konseye gönderilen kanunlar, İslam esaslarına ve anayasaya uygunluğu yönünden incelemeye, aykırı gördüğü takdirde tekrar görüşülmek üzere meclisi iade etmeye görevlidir.

Anayasayı Koruyucuyu Konseyi (Şura-i Negehban-e Qanoone Esasi),² on iki üyeden oluşur, (altı üyesi fakih,³ altı hukukçu) altı fakih üyesi doğrudan doğruya Rehber tarafından atanır. Diğer altı hukukçu üye Yargı Organı Başkanının önerisi üzerine Meclisin oy çoğunluğuyla seçilirler (AY. m. 91). Koruyucu Konsey üyelerinin görev süresi altı yıldır (AY. m. 92). Kanunların İslami ilkelere ve Anayasa uygunluğu denetimi (AY. m. 4 ve 58), Cumhurbaşkanı ve Milletvekili adaylarının adaylığını onaylama ve bu seçimleri denetleme (AY. m. 99), gibi önemli yetkilere sahiptir.

Nizam’ın Maslahat Meclisi (Majma-e Taşkhis Maslahat Nezam),⁴ 1998’de Devrimin Lideri Ayetullah Humeyni’nin Fermanı ile kuruldu. Aynı yılda anayasa değişikliği ile bir Anayasal kurum olarak göreve başladı. Esas görevi, Meclis’in karara bağladığı kanunların, Koruyucu Konsey tarafından reddedilmesi durumunda nihai inceleme mercii olarak karar vermek (AY. m. 112). Anayasanın 112. maddesine göre Maslahat Meclisinin daimi

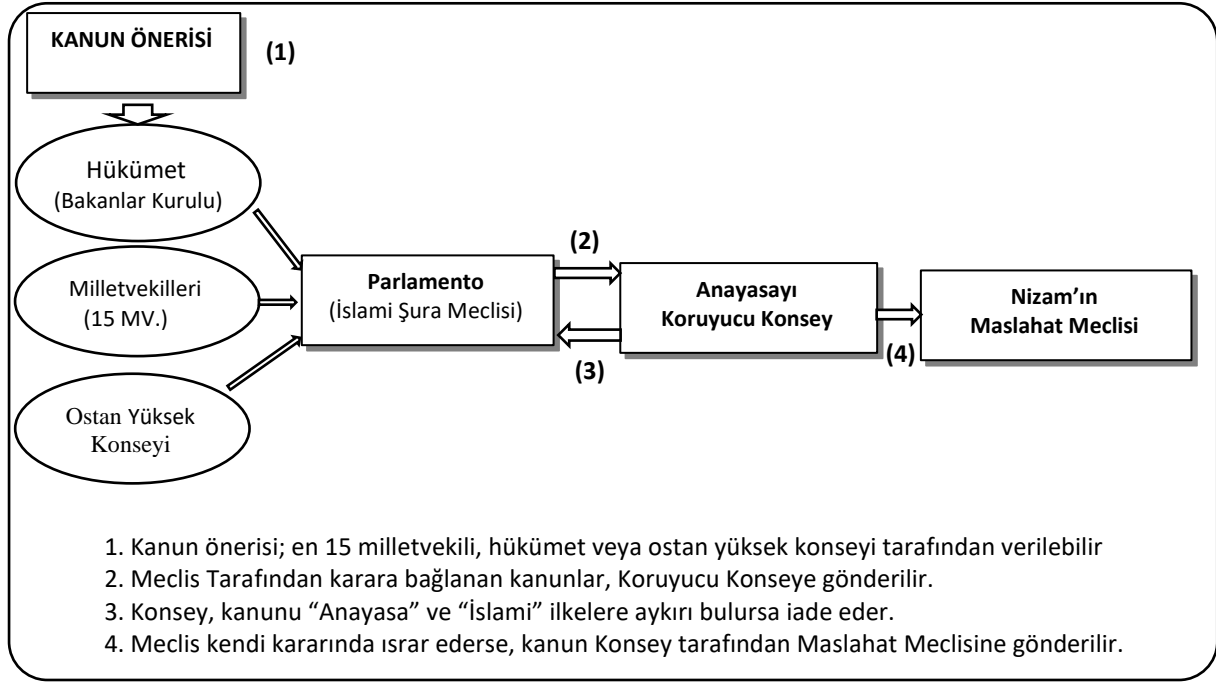
² Guardian Council of the Constitution (Farsça: شورای نگهبان قانون اساسی)

³ Fakih (Religious Men), İslami kuralları içeren fıkıh sözcüğünden üretilmiş ve fıkıh bilminde doktrin sahibi olan kişi demektir.

⁴ Expediency Discernment Council of the System (Farsça: مجمع تشخیص مصلحت نظام)

ve geçici üyelerinin tamamı Rehber tarafından atanır. Fakat Anayasa Maslahat Meclisi üye sayısını belirtmemiştir ve bu konuyu Rehberin onayına tabi tutulan kanunlara bırakmıştır.

Tablo1. Kanunların Yürürlüğe Girme Süreci

2.2. Yargı Organı:

Yargı organı ile ilgili hükümler, Anayasanın 11. Bölümünde, 156 – 172. maddeler arasında düzenlenmiştir. Yargı organına ait yargısal, idari ve icrai tüm görevleri yerine getirmek için adil ve yargı konularına hakim bir müçtehit⁵, Rehber tarafından beş yıllık süre için Yargı Organı Başkanı olarak atanır. Yargı Organı Başkanı, yargının en yüksek makamıdır (AY. m.157). İran'da yargı örgütünü oluşturan mahkemeler; adli mahkemeler⁶ olarak kabul edebileceğimiz hukuk ve ceza mahkemelerinden oluşan genel görevli mahkemeler (AY. m. 159), idarenin eylem ve işlemlerine karşı görevli mahkeme, idari yargı İdari Adalet Divanı/Danıştay⁷ (AY. m. 170), Devrim Mahkemeleri,⁸ Askeri Yargı Teşkilatı⁹ (AY. m. 172), Yargıçların Disiplin Mahkemeleri¹⁰ ve Ruhanilerin¹¹

⁵ Fıkıh alanında fetva derecesine ulaşmış din adamı.

⁶ Courts of Justice (Farsça: Dadqstary/دادگستری)

⁷ Court of Administrative Justice (Farsça: Divan-e Adalat-e Edari / دیوان عدالت اداری)

⁸ Devrim Mahkemeleri (Dadegahhaye Enqlebe Eslami), 1979 Devrimi'nin hemen ardından kurulmuştur. Devrimin ilk başlarında göreve başlayan devrim mahkemeleri, meşruiyeti olmasa da mevcudiyetini sürdürmektedir. Devrim Mahkemelerine dair herhangi bir hüküm ve düzenleme yapılmamıştır.

⁹ Military courts (Farsça: Sazman-i Ghazai Niroohay-e Mosallah / سازمان قضایی نیروهای مسلح)

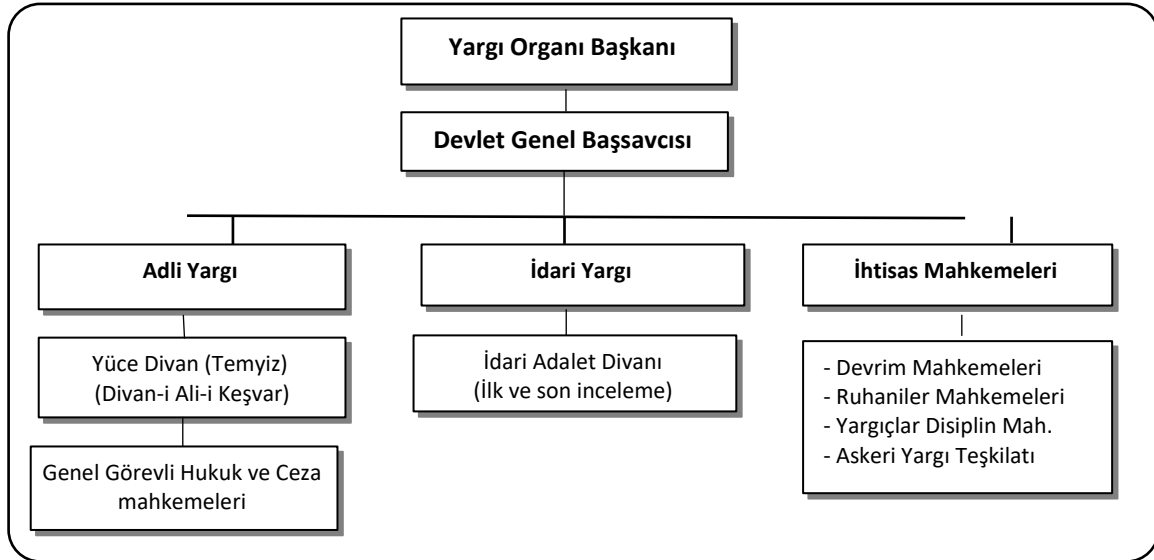
¹⁰ Farsça: Dadegah-e İntizami-e Gozzat / دادگاه انتظامی قضات

¹¹ Ruhaniler, İran'daki din adamlarına atfedilen bir ibaredir.

İhtisas Mahkemesi¹² (Dadegah-e Vijey-e Ruhaniyyat). Yargı organında en önemli kuruluşlardan biri de Genel Görevli Adli Savcılık teşkilatıdır. Genel Görevli Adli Savcılık; Devlet Genel Başsavcısı (Dadsetan Kolle Keşver),¹³ her il merkezinde bulunan başsavcı, savcılar, savcı yardımcılar, dedektifler (bazpors/بازپرس), sorgu savcılar ve infaz savcılarında oluşmaktadır. Genel Görevli Adli Savcılık'ta, savcıdan sonra en yüksek mercii olarak dedektifler yer almaktadır. İdam, kısas, diyet, müebbet hapis cezasını gerektiren suçlar ve siyasi suçlarla ilgili cezai takiplerin ve suç soruşturmasının başlatılması ve yürütülmesi dedektifin görev ve yetkileri arasında yer alır (İCMK. m.92, m.302).

Askeri Yargı Teşkilatı Başkanı, Yargı Organı Başkanı tarafından atanır. Askeri Yargı Teşkilatı Başkanı'nın önerisi ve Yargı Organı Başkanı'nın kararıyla il merkezlerinde iş hacmine göre ikinci derece askeri mahkemeler ve askeri savcılık kurulabilir (AYUK. m.634; m.635). Ruhanilerin İhtisas Mahkemesi, tamamen Devlet Başkanı sıfatıyla Rehber'in (Vilayet-e Fakih) denetimine tabidir (RİMY. m.1). Ruhanilerin İhtisas Mahkemesi'nin merkezi başkent Tahran'dır. Fakat bu mahkemenin diğer illerde de dairesi bulunmaktadır (RİMY. m.9). Ruhanilerin İhtisas Mahkemesi'nin başkanı, birinci daire başkanıdır ve diğer daire başkanları gibi doğrudan doğruya Dini Lider (Vilayet-e Fakih) tarafından atanır. Devrim Mahkemeleri illerde kurulur. Hakim ve savcılarını Adalet Bakanı seçer ve Yargı Organı Başkanı tarafından atanırlar (DMK. m. 10/2). Yargıçların Disiplin Mahkemeleri büyük il merkezlerinde kurulur. Bu mahkemelerin temyiz mercii ise Yüce Divan gibi yüksek mahkeme olarak kabul edilen Yargıçlar Yüksek Disiplin Mahkemesidir. Yargıçlar Yüksek Disiplin Mahkemesi, başkent Tahran'da kurulur. Bu mahkemenin daire sayısı, Yargı Organı Başkanı'nın takdir yetkisine bağlıdır. Her daire bir başkan ve iki üyeden oluşur (YDMK. m.4).

Tablo2. Yargı Teşkilatı ve Yargı Kolları

¹² Ruhanilerin İhtisas Mahkemesi'nin kuruluşu, görev ve yetkileri ile ilgili herhangi bir yasal düzenleme bulunmamaktadır. Sadece İran Hukuk Muhakemeleri Kanunu'nda, Ruhanilerin İhtisas Mahkemesi'nin Devlet Başkanı sıfatıyla Lider tarafından kuruluşu ile ilgili bir hüküm öngörülmüştür. (HMK. m.528).

¹³ Devlet Genel Başsavcısı, Türk hukukundaki Yargıtay Cumhuriyet Başsavcısı'na benzetilmektedir.

2.3. Yürütme Organı:

Yürütme organı, İran Anayasasının 113 – 155. maddeleri arasından düzenlenmiştir. Yürütme üç esas teşkilattan oluşur; Rehberlik Kurumu, Cumhurbaşkanlığı Teşkilatı ve Bakanlar Kurulu (hükümet). Cumhurbaşkanın halk tarafından seçilmesi (AY. m. 114) ve Bakanlar Kurulunun oluşumu ise Meclisin güvenoyuna dayanması (AY. m. 133), İran'ın kendine özgü bir yarı-başkanlık hükümet sistemine sahip olduğunu göstermektedir (HASHEMI, 2002, s. 265, 266). Organik anlamda ve şekli ölçütü esaslarına göre idare hukukunun konusunu esas itibarıyla, yürütme organı teşkil ettiği için bu konuyu İran İslam Cumhuriyetini merkezi teşkilatına daha detaylı bir şekilde inceleyeceğiz.

3. İRAN İSLAM CUMHURİYETİNİN İDARİ TEŞKİLATI

İran İslam Cumhuriyeti Anayasasında, devletin yapısına dair (üniter/federal) açıkça bir düzenleme öngörülmemiştir. Fakat Anayasanın genel esaslarını ve idari teşkilat mevzuatını göz önünde bulundurduğumuzda İran İslam Cumhuriyetinin üniter bir devlet olduğu kanısına varabiliriz. Gerçi üniter bir devlet yapısı, İran'ın tarihi, siyasi ve sosyolojik gerçekliğine uygun olmamasına rağmen ilk defa 1924'de Pehlevi Krallığının kurucusu Rıza şah tarafından başlamış ve 1979 Devriminden sonra da İran İslam cumhuriyeti aynı devlet yapısını devam ettirmektedir. İran'ın üniter devlet sisteminde, iktidar/güç yapılanması, görünüşte modern sistemlerde olan yasama, yürütme, yargı organları ile dini/geleneksel bir kurum olan Vilayet-i Fakih (Rehber) arasında paylaşılmaktadır. Fakat anayasanın genelini esas aldığımızda, Vilayet-i Fakih'in tüm kurum ve kuruluşlar üzerinde mutlak hâkimiyetini görebiliriz.

3.1. Merkezden Yönetim Sistemi

3.1.1. Başkent (Merkezi) Teşkilat

İran'ın idari yapısı, âdem-e temerküz ve merkezîyetçi yönetim sisteminden oluşan karma bir yönetim sistemidir. Diğer bir deyişle, yönetim sisteminin bir kısmını oluşturan şuralar (yerel yönetimler) âdem-e temerküz idari kuruluşlar olmakla birlikte kısmen de merkezi yönetim birimlerine dayanmaktadır.¹⁴

Merkezden yönetim sisteminde, iki tür idari teşkilat mevcuttur. Birinci kısım teşkilat Başkent teşkilatı olarak bilenen merkezi teşkilattan oluşur. İkinci kısım ise, merkezi teşkilatın hiyerarşisine tabi olan Ostan (il), Şerhrestan (ilçe) ve diğer bölümlerden oluşmaktadır.¹⁵

Merkezden yönetimde bulunan idari teşkilat, Liderlik Kurumu ve ona doğrudan bağlı olan kurum ve kuruluşlar, Cumhurbaşkanlığı teşkilatı, Bakanlıklar, bu kuruluşların hemen hemen hepsi anayasal kuruluşlardır. Dolayısıyla İran İslam Cumhuriyetinin siyasal kurumları da sayılmaktadır. Ancak burada yönetim sistemindeki idari teşkilatı ve idari görevlerini inceleyeceğiz.

3.1.2. Rehber (Veli-ye Fakih)

Anayasal Konumu; Anayasa'nın 56. maddesinde yer alan hükümler, İslam Cumhuriyeti'ni laik rejimlerden ayırt eden önemli bir maddedir. Anayasanın 56. Maddesine göre; "Dünya ve insan üzerinde mutlak egemenlik Allah'ındır ve O, insanı toplumsal kaderine hakim kılmıştır. Hiç kimse insandan bu ilahi hakkı alamaz

¹⁴ Qhavanin ve Moqarrarat-e Edari, Mali ve Nezam-e İcraii, <https://shenasname.ir/subjects/76-darsname/387-1391-06-06-09-46-40?start=1>

¹⁵ Shenasname-e Qhanoon, a.g.e.

veya belli bir fert ya da zümrenin çıkarlarına hizmete alet kılamaz ve millet, Allah tarafından verilen bu hakkı ilerideki maddelerde belirtilen yollardan kullanır.” Bu maddeye göre egemenlik üç biçimde gösterilmektedir: birincisi Allah’ın egemenliği, ikincisi milli egemenlik, üçüncüsü ise İmam (Rehber/Velayet-i Fakih) egemenliğidir. Şii doktrinine göre,¹⁶ on ikinci imamın gaybet (AVNİ, 2020, s. 1) döneminde mutlak hâkimiyet Velayet-i Fakih aittir. Rehberlik Makamı (Velayet-i Fakih) İslami kaynaklardan Allah’ın hüküm ve emirlerini çıkarmakla (içtihat) tek yetkili mercii olduğu için Allah’ın vekili olarak siyasi otoritenin sahibi kılıyor. Bunun için de Rehber (Velayet-i Fakih) Devletin her üç organı üzerinde (yasama, yürütme ve yargı) geniş yetkilere sahiptir (SRFA ÜSTÜN, 1998, s. 207). Anayasanın 57. Maddesine göre, “İran İslam Cumhuriyeti’nde egemenlik, yasama, yürütme ve yargı organlarına aittir. Her üç organ da birbirinden bağımsız olarak, Anayasanın diğer maddelerine esasen Velayet-i Fakihin denetimi altında yetkilerini kullanacaklardır.” Bu nedenle, sadece siyasal alanda asıl otorite sahibinin vekilliğini yapan Rehber (Velayet-i Fakih) halk karşısında değil, Tanrı karşısında sorumludur. Böylece din adamları egemenliği, modern devlet terminolojisinde din adamları oligarşisi olarak algılanabilir.

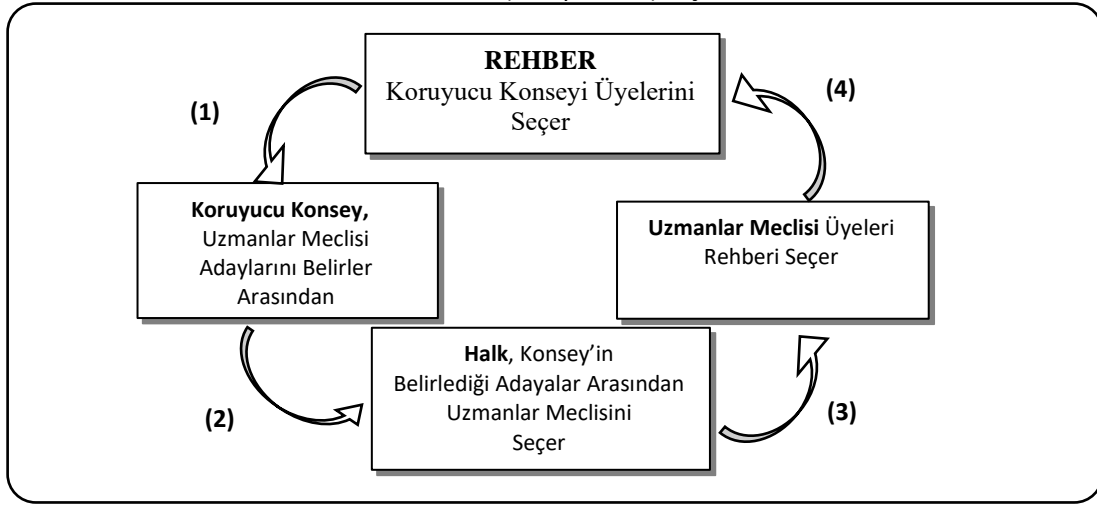
Rehber’in (Veli-ye Fakih) Seçimi; Rehber (Veli-ye Fakih) Uzmanları Meclisi (Meclis-i Khbregan/Experts Council) tarafından seçilir (AY. m. 107). Rehber’in görev süresi ile ilgili bir sınırlama Anayasada herhangi bir düzenleme öngörülmemiştir. Fakat Rehber görevini yapamadığı takdirde veya Anayasanın 5. ve 109. maddelerinde öngörülen adaylık koşullarını kaybetmesi durumunda görevine Uzmanlar Meclisi tarafından görevine son verilir (AY. m. 111). Uzmanlar Meclisi, tamamen İran İslam Cumhuriyetine özgü bir kurumdur. 1979 Devrimin hemen ardından bir kurucu meclis olarak anayasa taslağını hazırlayıp ve halkoyuna sunmak için İslam Cumhuriyetinin kurucusu Ayetullah Humeyni tarafından görevlendirildi. Fakat şuanda esas görevi, Veli-ye Fakih (Rehberi) seçmektir. Üyelerini tamamı Anayasanın 107. maddesinde öngörülen koşullara sahip olan fakihlerden oluşmaktadır. Üyeleri doğrudan doğruya halkoyu ile seçilir ve görev süreleri de sekiz yıldır.¹⁷ Anayasa 107. maddesi; “Uzmanlar Meclisi Anayasanın 5. ve 109. maddelerinde belirtilen koşulları taşıyan fakihler arasında bir inceleme ve danışma yapar. Bunlardan fıkhi hükümler ile siyasi ve sosyal konularda üstün bilgiyi, anayasanın 109. maddesinde öngörülen özellikleri ve toplum tarafından da meşruiyete sahip olanı Rehberlik Makamı için seçilir. Aksi takdirde yine onlardan biri rehber olarak seçilir ve tanıtılır. Uzmanlar Meclisi tarafından seçilen rehber, velayet-i Fakih makamını ve onun getirdiği bütün sorumluluklar ve yetkilere sahiptir. Rehber kanunlar karşısında eşittir ve ülkenin diğer vatandaşlarından herhangi bir farkı yoktur.”¹⁸

¹⁶ Bu doktrinin temel dayanağı, Kuran Kerim’in Nisa Süresinin, 59.cu Ayetinde yer alan hükümdür; “Ey iman edenler! Allah’a itaat edin, peygambere itaat edin, sizden olan ülü’l-emre (emir sahiplerine) de.” Bkz. Diyanet İşleri Başkanlığı, <https://kuran.diyaret.gov.tr/tefsir/Nis%C3%A2-suresi/552/59-ayet-tefsiri>, _Anayasaya göre, “Müslümanların Emir Sahibi”, Devlet Başkanı sıfatı ve Velayet-i Fakih adıyla Rehber aittir.

¹⁷ Bkz. Ehemiyet-e Meclis-e Khobregan, Dabirkhaneh Meclis-i Khobregan (Uzmanlar Meclisi Sekreteryası web sitesi), <http://www.majlesekhobregan.ir/fa/ashnayibamajlesView.html?ItemID=3286>

¹⁸ Shura-ye Negahban-e Qhanoon-e Esasi (Anayasayı Koruyucu Knesiyi), Qhanoon-e Esasi-ye Cumhuri-ye Eslami, https://www.shora-gc.ir/files/fa/news/1398/9/21/4354_236.pdf

Tablo 4. Rehber'in (Veli-ye Fakih) Seçimi

Rehber'in (Veli-ye Fakih) Yetkileri; Anayasanın 110. maddesi, Rehber'in görev ve yetkileri ile ilgili hükümleri içermektedir. Fakat bununla birlikte Anayasanın diğer maddelerinde de ayrıca bazı yasalarda da idari görev ve yetkilere sahiptir. Anayasanın 110 maddesine göre; Nizam'ın Maslahat Meclisi'ne danıştıktan sonra rejimin siyasetini belirlemek, İslam Cumhuriyeti'nin genel siyasetini denetlemek, referanduma karar vermek, Silahlı Kuvvetlere Başkomutanlık yapmak, Milli seferberliğe, savaş ve barışa karar vermek, kuvvetler (yasama, yürütme ve yargı) arasında koordinasyonu sağlamak ve uyuşmazlıkları çözmek, Cumhurbaşkanının göreve başlaması için seçim tutanağını onaylamak, Cumhurbaşkanının, Meclis tarafından güvensizlik oyu verilmesi veya Yüce Divan tarafından görevi ile ilgili suçlardan dolayı kesin hükmünden sonra azline karar vermek, Yargı Organı Başkanın önerisi üzere hükümlüler hakkında af ilanına karar vermek".¹⁹ Ayrıca Anayasanın 110. maddesi, aşağıdaki makamların atanması/azledilmesi ve istifalarının kabul etme yetkisini de Rehber'e vermiştir; "Anayasa Koruyucu Konseyin fakih üyeleri, Yargı Organı Başkanı, İran Radyo ve Televizyon Başkanı, Genelkurmay Başkanı, Devrim Muhafızları Başkomutanı, Silahlı Kuvvet Komutanları ve kolluk komutanları".

Rehber'e (Veli-ye Fakih) Bağlı Kurum ve Kuruluşlar; Rehber'e bağlı kurum ve kuruluşlar genelde anayasal kuruluşlardır ve birçoğu ilk defa 1979 Devriminden sonra İran'ın idari teşkilatına dahil olmuştur. Fakat bazı kuruluşlar da 1979 Devrimi sonrasında çıkarılan kanunlar veya "hükümet tasarrufları" (İLHAM, 2010, s. 1) ile kurulmuştur.

Aşağıdakiler, Anayasada öngörülen Kuruluşlardır:

- İran İslam Cumhuriyeti Radyo ve Televizyon Kurumu (Sazman-e Seda ve Simay-e Cumhuriye Eslami) (AY. M. 175)
- İslam Devrim Muhafızları Ordusu (Sepah-e Pâsdâran-e Enghelab-e Eslami) (AY. m. 150)
- İran İslam Cumhuriyeti Silahlı Kuvvetleri (Niroohay-e Mosallah-e Cumhuriye Eslami) (AY. m. 143)
- Yüksek Milli Güvenlik Konseyi (Shuray-e Aliy-e Emniyet-e Melli) (AY. m. 176)
- Müstaz'af ların Seferberliği Kurumu (Sazman-e Basij-e Mostazafin)

¹⁹ Shura-ye Negahban-e Qhanoon-e Esasi (Anayasayı Koruyucu Kncseyi), Qhanoon-e Esasi-ye Cumhuri-ye Eslami, https://www.shora-gc.ir/files/fa/news/1398/9/21/4354_236.pdf

Kanunlarda Öngörülen Bazı Önemli Kuruluşlar;²⁰

Vakıflar ve Hayriye İşleri Teşkilatı (Sazeman-e Oghaf ve Umur-e Kheyriyye), İslam Kültürü ve İletişim Teşkilatı (Sazeman-e Farhang ve Ertebatat-e Eslami), Kültürel Devrim Yüksek Konseyi (Shuray-e Aliy-e Enghleb-e Farhangi), Yüksek Siber Teknoloji Konseyi (Shuray-e Aliy-e Fazay-e Majazi), İmam Rıza'nın Kutsal Türbesi (Astan Qods Razavi), 15 Khorda Vakfı, İslam Devrimi İskan ve Konut Kurumu, İslami Propaganda Teşkilatı (Sazman-e Teblighat-e Eslami), İmam Humeyni Yardım Komitesi (Komite-i Emdad Emam), Basij Teşkilatı, Kayhan Enstitüsü,

Yukarıda adı geçen Rehber'e bağlı bazı önemli kuruluşlar hakkında daha geniş bilgi vermekte yarar vardır. Bunalar;

*İslam Devrim Muhafızları Ordusu.*²¹ 1979 Devrimin hemen sonrasında İslam Cumhuriyeti Devletinin kurucusu A. Humeyni fermarıyla aynı yılda kuruldu. Yurt dışı operasyonları yürüten Kudüs Ordusu, Devrim Muhafızlarına bağlı bir kuruluştur. Ayrıca Milli İstihbarat Teşkilatına paralel olarak kendi bünyesinde Direkt Rehberle bağlı istihbarat teşkilatı bulunur. Bu teşkilat son yıllardaki halk ayaklanmalarına karşı daha aktif bir rol almıştır (CHAMLI, 2016, s. 1). Devrim Muhafızları, Devrimin ilk yıllarında, devrik Şaha bağlı Milli ordunun darbe girişimine karşı paralel ikinci bir ordu olarak faaliyet gösterse de, son yıllarda siyasi özellikle ekonomik alanda da faaliyet göstermektedir. Milli Petrol Şirketi, gibi şunda İran'ın üçüncü zengin kuruluşu sayılır (BAĞ, 2020, s. 1).

İslam Kültürü ve İletişim Teşkilatı.- 1996'da kurulan ve yurtdışında İslam dini ve kültürünü tanıtmaya amacıyla faaliyet gösteren, İslam Cumhuriyeti ideolojisinin yurt dışı propaganda araçlarından en önemlisi diyebiliriz. İran'ın yurt dışında bulunan tüm büyükelçiliklerinde kültürel ateşe olarak temsilcileri vardır. Karar mekanizmasını oluşturan, Yüksek Konsey adı altında bir idari birime sahiptir. Dışişleri Bakanı, Kültür Bakanı ve Devlet Radyo-Televizyon Başkanı gibi önemli makamlar Konsey üyesidir.²²

*Kültürel Devrimi Yüksek Konseyi*²³.- 1985'de İslam Cumhuriyetinin kurucusu Ayetullah Humeyni'nin fermarı ile kuruldu. Kuruluş amacı, "eğitim sistemini özellikle yükseköğretim alanındaki sosyal bilimlere "İslami değer ve ilkeler" esasında yeniden düzenlemek" olarak özetleyebiliriz.

*Müstaz'af ların Seferberliği Kurumu*²⁴.- Devrim Muhafızlarına bağlı gönüllü silahlı milis teşkilatıdır. İran İslam Cumhuriyetinin demir yumruğunu oluşturan, Devrimin en güçlü kuruluşlarından biridir. 1981'de, İran-İrak Savaşının hemen ardından, Devrim Lideri A. Humeyni'nin "20 milyonluk ordu" sloganı esasında kuruldu.

3.1.3. Cumhurbaşkanı

Anayasal Konumu.- Cumhurbaşkanı ile ilgili hükümler Anayasanın yürütme bölümünde (113 - 155. maddeleri) düzenlenmiştir. Cumhurbaşkanı, Rehberden sonra Devletin en yüksek resmi makamıdır ve doğrudan Rehberle ilgili konular dışında yürütmeden sorumludur (AY. m. 113). Cumhurbaşkanı, Anayasada öngörülen

²⁰ Bu kuruluşlar, 1979 Devriminin ardından ilgili kanunlarla kurulmuştur

²¹ Sepah-e Pâsdâran-e Enghelab-e Eslami (Islamic Revolution Guards Corps)

²² Sazeman-e Farhang ve Ertebatat-e Eslami (سازمان فرهنگ و ارتباطات اسلامی),

<https://icro.ir/index.aspx?fkeyid=&siteid=261&pageid=32272>

²³ Shuray-e Aliy-e Enghleb-e Farhangi/Supreme Council of the Cultural Revolution (سازمان فرهنگ و ارتباطات اسلامی)

²⁴ Mostazafin Basij Organization (Sazman-e Basij-e Mostazafin /سازمان بسیج مستضعفین). Müstaz'af (مستضعف), müstebkir karşıtı bir sözcüktür. Kuran'da toplum içerisinde ezilen, küçük görülen veya kendilerini öyle hisseden ya da sayılarının azlığı ve güçsüzlükleri sebebiyle etkisiz kalan kimseler için kullanılan bir tabir. Müstaz'af, İran Anayasasının Giriş Bölümünde, 3. ve 154. maddelerinde öngörülmüştür.

koşullar esasında (AY. m. 115)²⁵ dört yıl süre için halkın doğrudan oyu ile en fazla iki defa seçilir (AY. m. 114) . Cumhurbaşkanı, Anayasa'da ve kanunlar öngörülen görevleri yerine getiremediği takdirde Devlet Yüce Divan (Divan-e Aliye-e Keşvar) tarafından veya İslami Şura Meclisi'nin güvensizlik oyuna esasen Rehber tarafından azledilebilir (AY. m. 110/10).

Cumhurbaşkanının Görev ve Yetkileri.- Cumhurbaşkanı hükümet başkanı sıfatıyla siyasi görevlerle birlikte ayrıca bazı idari görev ve yetkilere de sahiptir. Bu görevler Anayasanın çeşitli maddelerinde şu şekilde düzenlenmiştir;

Anayasanın Uygulanması ve Korunması (AY. m. 121 ve 122)²⁶, Bakanları atamak ve görevlerine son vermek (AY. m. 136), Bakanlar Kurulu tarafından çıkarılan kararname ve tüzükleri onaylamak (AY. m. 138) ²⁷, Dışişleri Bakanının önerisi üzere Büyükelçileri atamak (AY. m. 128), Kanunları onaylamak ve uygulanmasını sağlamak (AY. m. 123), Meclis tarafından uygun bulunan uluslararası antlaşmaları onaylamak (AY. m. 125), Bakanlar Kuruluna başkanlık etmek, bakanlıklar arasında işbirliği ve koordinasyonu sağlamak (AY. m. 134),

Yüksek Ulusal Güvenlik Konseyine (Shuray-e Aliy-e Emniyet-e Mill) Başkanlık etmek (AY. m. 176) ²⁸, Yüksek Kültürel Devrim Konseyi'ne (Gülınar, 1991, s. 8) ve Yüksek İdari Konseyi'ne²⁹ ve Devlet Yüksek Enerji Konseyi'ne (Shura-ye Ali-ye Enerji-ye Keshvar)³⁰ başkanlık etmek, Devlet madalya ve nişanlarını takmak (AY. m. 129), Kanunlara aykırı olmama koşuluyla plan ve bütçe ve istihdam alanında düzenlemeler yapmak (AY. m. 126), Farsça Dil ve Kültür Merkezi (Farhangestan-e Zaban ve Edeb), Uyuşturucuyla Mücadele Teşkilatı (Setade Mobareze Ba Mevadde Mokhadder), İnanoloji Müessesesi (Bonyad-e İran Shenasi/Iranology Foundation), Cumhurbaşkanlığı Stratejik Araştırma Merkezi (Merkez-e Barrasi Esteratejik-e Riyaset-e Cumhuri/Center For Startegic Studies),

Cumhurbaşkanı Yardımcıları.- Anayasanın 124. maddesi uyarınca, Cumhurbaşkanı kanunlarda öngörülen görev ve yetkilerini yerine getirmek üzere bir veya birden fazla yardımcı atayabilir. Anayasa'da yardımcıların sayısına dair herhangi bir düzenleme yapılmamıştır. Bu konuda takdir yetkisini Cumhurbaşkanına bırakmıştır.

²⁵ Anayasa 115. madde; "Cumhurbaşkanı aşağıdaki şartları sahip, dini ve siyasi kişiler arasından seçilebilir: İran asıllı, İran vatandaşı, yönetici ve öngörülü olmak, şaibesiz ve iyi geçmişi, emanetçi ve takva sahibi olmak, İslam Cumhuriyetinin temel ilkelerine ve ülkenin resmi mezhebine bağlı olmak.

²⁶ Anayasanın korunmasından Cumhurbaşkanı sorumludur (AY. m.122). Cumhurbaşkanı anayasal ilkelerin uygulanmasından sorumludur ve bu konuda yemin etmiştir (AY. m. 121).

²⁷ Cumhurbaşkanının Görev ve Yetkileri ve Sorumlulukları Kanununun 5. ve 6. maddelerine esasen, Bakanları Kurulunun kararnameyi Cumhurbaşkanının onayına tabidir. Cumhurbaşkanı bu tam anlamıyla veto hakkına sahiptir. <http://rc.majlis.ir/fa/law/show/91308> Majles-e Cumhuri-ye Eslami İran, (İran İslam Cumhuriyeti Parlamentosunun resmi web sitesi)

²⁸ Yüksek Ulusal Güvenlik Konseyi üyeleri; Genelkurmay Başkanı, Kuvvet Komutanları, İçişleri, Dışişleri ve İstihbarat Bakanlığı, Lider tarafından atanan iki temsilci, Plan ve Bütçe İşleri Sorumlusu ve duruma göre ilgili bakan veya Ordudan ya da Devrim Muhafızlarından üst düzey rütbeli makamlardan oluşmaktadır (AY. m. 176)

²⁹ Yüksek İdari Konseyi (Shura-ye Ali-ye Edari), 05.03.2000 Tarihli İran İslam Cumhuriyeti'nin Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Kalkınma Üçüncü Planı Kanununa esasen kuruldu. Bu Kanun 1. Maddesine göre; "Yüksek İdari Konseyi, idari teşkilat yapısında radikal ve köklü reformları başlatarak kamu kurum ve kuruluşlarında verimliliği sağlanması gerçekleştirmektedir." Majles-e Cumhuri-ye Eslami İran, (İran İslam Cumhuriyeti Parlamentosunun resmi web sitesi), <https://rc.majlis.ir/fa/law/show/93816>

³⁰ Devlet Yüksek Enerji Konseyi, 21.07.2002 tarihli İran İslam Cumhuriyeti Üçüncü Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Kalkınma Planı Kanunu ve Ülkenin Yüksek Enerji Konseyi'nin Kurulması Hakkında Kanununa göre kuruldu. Esas amacı alternatif enerji kaynaklarını genişletmektir. , Majles-e Cumhuri-ye Eslami İran, (İran İslam Cumhuriyeti Parlamentosunun resmi web sitesi), <https://rc.majlis.ir/fa/law/show/93816>

Birinci Başkan Yardımcısı.- Birinci Yardımcı özel bir statüye sahip olarak Cumhurbaşkanının bazı önemli idari görevlerini yürütmekten sorumludur. Örneğin, Cumhurbaşkanının olur kararıyla Bakanlar Kurulunu yönetme yetkisine sahiptir. Ayrıca diğer yardımcıları arasındaki işbirliğinin sağlanması ile ilgili sorumludur (AY. m. 124). Anayasanın ilgili maddesinden de anlaşıldığı üzere, Cumhurbaşkanının birinci yardımcısı, diğer yardımcıları üzerinde bir tür hiyerarşik yetkiye sahiptir.

Diğer Başkan Yardımcıları.- Birinci Başkan Yardımcısı ile birlikte, Cumhurbaşkanının başka yardımcıları da atayabilir. Cumhurbaşkanı yardımcısı özel olarak bazı alanlarda Cumhurbaşkanı adına yetki ve sorumluluklara sahiptirler. Örneğin, İktisadi İşlerden Sorumlu Başkan Yardımcısı, Hukuki İşlerden Sorumlu Başkan Yardımcısı ve Parlamento İşlerinden Sorumlu Başkan Yardımcısı gibi. Fakat Cumhurbaşkanlığına bağlı bazı kurum ve kuruluşların başkanları olarak bu kurumların işleyişi ile ilgili sorumluluklara da sahiptirler. Bunlar;

- İran Atom Enerjisi Kurumu (Sazman-e Enerji Hasteyi İran)³¹
- Çevreyi Koruma Kurumu (Sazman-e Hefazet-e Muhite Zist)³²
- Bilim ve Teknoloji Sekreteryası (Moavenet-e Elmi ve Fennaveri)³³
- Plan ve Bütçe Kurumu Başkanı (Sazman-e Barname ve Boodje)
- Devlet İstihdam ve İdari İşler Başkanı (Sazman-e Edari ve Estekhdami Keshvar)
- Kadın ve Aile İşlerinden Sorumlu Sekreteryası³⁴
- Gazilik ve Şehitlik Kurumu³⁵

3.1.4. BAKANLIKLAR

Genel Olarak.- Kamu Hizmetleri Kanununun 1. maddesine göre, “Bakanlık, hükümet adına bir veya birden fazla görevleri üstlenen, kanunla kurulan ve ilgili Bakan tarafından yönetilen merkezi idari birimdir.”³⁶ Bakanlar, cumhurbaşkanı tarafından atanır. Fakat göreve başlamaları için Meclisin güvenoyuna bağlıdır. Meclis seçimlerinin yenilenmesinden dolayı bakanların görevi sona ermez. (AY. m. 133). Cumhurbaşkanının istifası veya azledilmesi durumunda Meclis tarafından bakanlar karşı gensoru/güvensizlik oyu verilmez (AY. m. 132). Fakat Cumhurbaşkanının görevi sona erdiğinde, bakanların da görev süresi bitmiş sayılır. İran İslam Cumhuriyetinin hükümet sistemi yar-başkanlık hükümet sistemi olmasından dolayı bakanlar hem Cumhurbaşkanına karşı hem de

³¹ İran Atom Enerjisi Kurumu'nun kuruluş tarihi İslam Cumhuriyeti Devriminden önceye 1974 tarihine Pehlevi krallığı dönemine aittir. Kamu tüzel kişiliğine sahip, idari ve mali açıdan özerktir. Qanun-e Sazeman-e Enerji Hasteyi İran (İran Atom Enerjisi Kurumu Kanunu), Atom Enerjisi Kurumu Resmi Web Sitesi; <https://www.aeoi.org.ir/portal/file/?66004/Statute.pdf>

³² Çevreyi Koruma Kurumu, Birleşmiş Milletlerin organizasyonu ile 1975 Stockholm Çevre Konferansından sonra 21. Maddeden oluşan Çevreyi Düzenleme ve Koruma Kanunu ile birlikte kuruldu. Başkanı doğrudan doğruya Cumhurbaşkanı tarafından atanır ve Cumhurbaşkanının hiyerarşisine tabidir. Bkz. Çevreyi Koruma Kurumunun web sitesi; <http://eform.doe.ir/Portal/home/?119962/%D8%AA%D8%A7%D8%B1%DB%8C%D8%AE%DA%86%D9%87>

³³ Bilim ve Teknoloji Sekreteryası, 2007'de altıncı Cumhurbaşkanı Ahmedinejad'ın döneminde Kültürel Devrim Yüksek Konseyi tarafından kuruldu. Cumhurbaşkanı tarafından atanan Sekreteryası aynı zamanda Cumhurbaşkanı yardımcısıdır ve Doğrudan Cumhurbaşkanlığına bağlıdır. Bkz. Tarikhch-ye Moavenet-e Elmi ve Fennaveri, <http://isti.ir/index.aspx?fkeyid=&siteid=1&pageid=2022> (Bilim ve Teknoloji Sekreteryası resmi web sitesi)

³⁴ Defter-e Riyaset-e Oomere Zan ve Khanevadhe

³⁵ Gazilik ve Şehitlik Kurumu (Bonya-de Shehid ve İsrageran), 22 Eylül 1980'de İran – Irak savaşının ardından Savaş gazileri ve şehit ailelerinin sorunlarına yardımcı olmak amacıyla kuruldu. Muazzam bir ekonomik güce sahip olan Kurum, hastane ve sosyal tesislere sahip olmakla birlikte bir Kamu İktisadi Teşebbüsü (KİT) olarak birçok fabrika ve müesseseye de sahiptir. Kurumun başkanı Cumhurbaşkanı tarafından atanır. Kurum, Lider tarafından atanan bir temsilcinin denetimine tabidir. Bkz. Nemoodar-e Sazmani-ye Bonyad-e Şehid ve İsargeran, <http://www.isaar.ir/vsdgre9j,55ai9.5lir81rrkpr4a.html> (Gazilik ve Şehitlik Kurumu web sitesi)

³⁶ Qanun-e Khadamat-e Keshvari, Majles-e Shurar-ye Eslami (İslami Şura Meclis'inin web sitesi), <https://law.parliran.ir/fa/sghavaninn>

Meclise karşı siyasal sorumluluğa sahiptirler.³⁷ Bakanlıkların kurulması veya kaldırılması kanunla olmakla birlikte bakanlıkların birleştirilmesi veya adının değiştirilmesi Bakanlar Kurulu kararıyla gerçekleşir (AY. m. 133). On ikinci Hükümetin (2018-2022) bakanlıklar listesi şu şekildedir;³⁸

- İçişleri Bakanlığı (Vezaret-e Keshvar)
- Dışişleri Bakanlığı (Vezaret-e Kharje)
- Adalet Bakanlığı (Vezaret-e Dadgosteri)
- Eğitim ve Öğretim Bakanlığı (Vezaret-e Amoozesh ve Parvaresh)
- Bilim, Teknoloji Araştırmalar Bakanlığı (Vezaret-e Uloom, Tehqiqat ve Fannaveri)
- İstihbarat Bakanlığı (Vezart-e Ettelaat)
- Savunma ve Silahlı Kuvvetleri Bakanlığı (Vezaret-e Defa ve Poshtibani Az Niroohay-e Mosallah)
- Şehircilik ve Ulaştırma Bakanlığı (Vezaret-e Rah ve Şehrsazi)
- Enerji Bakanlığı (Vezaret-e Enerji)
- Petrol Bakanlığı (vezaret-e Neft)
- Spor ve Gençlik Bakanlığı (Vezaret-e Varzesh ve Javanan)
- Kültürel Miras, Turizm ve El Sanatları Bakanlığı (Vezarte-e Miras-e Farhangi, Sany-e Dasti ve Turizm)
- Kültür ve İslami İrşat³⁹ Bakanlığı (Vezaret-e Farhang ve Ershad-e Eslami)
- Çiftçilik Seferberliği Bakanlığı (Vezaret-e Cihat-e Keshaverzi)⁴⁰
- İletişim ve Bilgi Teknolojileri Bakanlığı (Vezaret-e Ertebatat ve Fannavari Ettelaat)
- Maliye ve İktisadi İşler Bakanlığı (Vezaret-e Umur-e Ektesadi ve Darâi)
- Sıhhiye, Sağlık ve Tıp Bilimleri Bakanlığı (Vezaret-e Behdasht, Derman ve Amoozesh-e Pezeshki)
- Kooperatif, Çalışma ve Sosyal Refah Bakanlığı (Vezaret-e Teaavon, Kar ve Refah-e Ejtemai)⁴¹
- Ticaret, Maden ve Sanayi Bakanlığı (Vezaret-e Sanaat, Maden ve Tejaret)

Bakanlıkların İdari Teşkilatı.- Yukarıda da açıkladığımız gibi, her bakanlığın başında en yüksek hiyerarşik amir, ilgili bakandır. Ancak, çeşitli görevler ve iş yükünün hacmi nedeniyle, her bakanın yetkisi altında belirli görevleri yerine getiren bir veya daha fazla bakan yardımcısı vardır. Her bakan yardımcısının altında birden fazla genel müdürlükler ve genel müdürlüklere bağlı "idare"ler bulunmaktadır. İdarelere bağlı daireler ve dairelerin altında da şubeler öngörülmüştür. Bu nedenle, bakanlıktaki en yüksek örgütsel bölünmeler genel müdürlük ve en alt birim şubedir. Bunlar dışında bazı bakanlıklarda görevi alanına uygun başka birimler de mevcuttur (DADASHZADHE, 2017, s. 59).

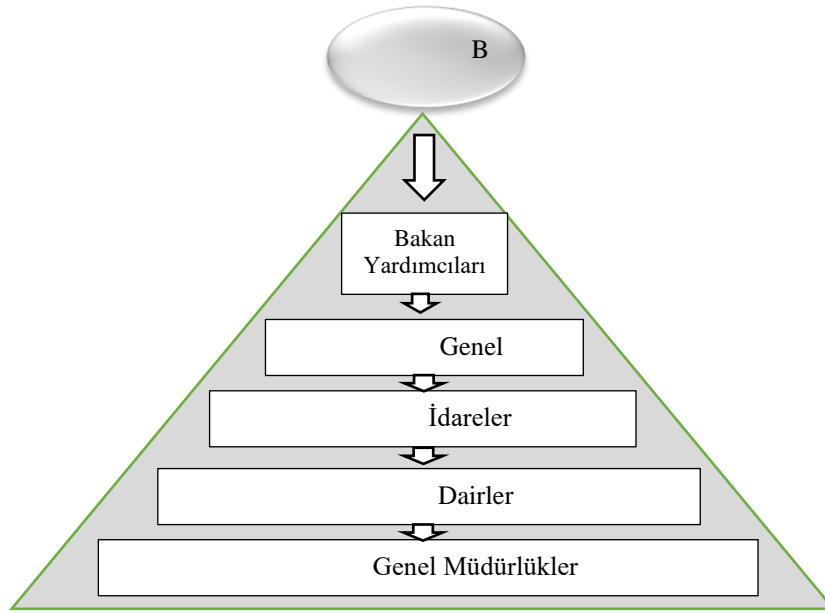
³⁷ Anayasanın 89. maddeye göre, "Meclis, gerekli gördükleri konularda Bakanlar Kuruluna veya bakanlardan herhangi birine gensoru verebilir. Meclis güvenoyu vermediği takdirde, gensoru muhatabı Bakanlar Kurulu veya bakan azledilmiş olur."

³⁸ <http://www.president.ir/fa/president/cabinett>

³⁹ İrşat; aklî-manevi anlamda "doğru yolu göstermek" demektir. Bekir Topaloğlu, İslam Ansiklopedisi, s. 554, Diyanet İşleri Vakfı, <https://islamansiklopedisi.org.tr/irsadd>

⁴⁰ Ministry of Agriculture Jihad

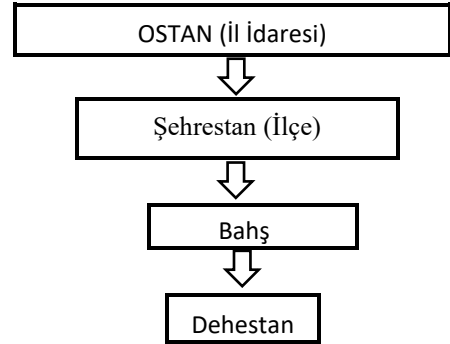
⁴¹ Ministry of Cooperatives, Labour, and Social Welfare

Tablo 5. Bakanlık Teşkilatı**3.1.4. Merkezi Teşkilata (Hükümete) Bağlı Taşra Teşkilatı**

Mülki İdari Taksimatı ve Usulü Kanununun⁴² 1. maddesine göre, İran'da taksimatı, coğrafya, sosyo-ekonomi, nüfus ve kültürel kriterlere göre roûsta (روستا), dehestan (دهستان), şehir, bahş (بخش), şehrestan (شهرستان) ve ostan (استان) ayrılır. Fakat bunlardan; dehestan, bahş, şehrestan ve ostan merkezi yönetiminin taşradaki teşkilatı olarak kabul edilmiştir. Ostan, şehrestanlardan, şehirlerden, bahşlardan ve bahş da rústalardan oluşur.⁴³ Dolayısıyla İran'da mülki idare taksimatına göre, en büyük taşra teşkilatı ostan idaresidir. Hâlihazırda İran'da toplam otuz bir ostan bulunmaktadır. Genelde İran'daki ostanlar, etno-çografik özelliğe sahiptir. Örneğin, Azerbaycan Türklerinin yoğun olduğu ostanlar, Doğu ve Batı Azerbaycan Ostanlarıdır.

3.1.2.1. Ostan (İL) / Ostandar (Ostan Başkanı/Vali)

Mülki İdari Taksimatı ve Usulü Kanununun 9. maddesine göre; "Ostan, mülki idari teşkilatı içinde belli bir bölgede coğrafik, siyasi, ekonomik ve kültürel açıdan birden fazla mücavir şehrestanlardan oluşmaktadır. Bir

Tablo 6. Taşra Teşkilatı

⁴² 06.06.1983 Tarihli, Qanoun-e Zavabet ve Taqsimat-e Keshvari erdal

⁴³ Mülki İdari Taksimatı ve Usulü Kanununun, 12. Madde.

ostanın, en az bir milyon nüfusu gereklidir"⁴⁴ Ostanların birleştirilmesi, adı, merkezinin ve sınırlarının değiştirilmesi, İçişleri Bakanın önerisi ve Bakanlar Kurulunun kararıyla olur. Fakat Ostanların kurulması ancak kanunla ve Meclisin kararıyla mümkündür.⁴⁵

Ostandar.- Ostanın başkanı olarak en yüksek hiyerarşik amiridir. Her Ostan, bir ostandar tarafından yönetilir. Ostandar, İçişleri Bakanının önerisi üzere Bakanlar Kurulunun onayından sonra Cumhurbaşkanı tarafından atanır. Ostandarın görevden alınması İçişleri Bakanın önerisi ve Cumhurbaşkanı onayı ile gerçekleşir. Kanun koyucu, ostandarlık makamının siyasi görev ve yetkileri itibarıyla mesleki memurlarda olduğu gibi belli bir eğitim veya mesleğe sahip olma koşulu koymamıştır. Bu konuda takdir yetkisini tamamen İçişleri Bakanlığına bırakmıştır.

Ostandarın Başlıca Görev ve Yetkileri;⁴⁶

- Ostanda hükümeti temsil etmektir. ostandar, hükümetin ostanda en büyük mülki idari amiridir. Ostandar sadece İçişleri Bakanlığını değil, tek tek bakanlıkların dolayısıyla hükümetin temsilcisidir. - Ostanın en yüksek hiyerarşik amiri olduğundan dolayı ostanda bulunan tüm memurlar üzerinde hem hukukilik hem de yerindelik denetimi yapma yetkisine sahiptir. Askeri mensupları, hâkim ve savcılar, akademik personel bu durumun istisnası olarak kabul edilmiştir.

- Ostandar, ostanda güvenlikten sorumludur ve bu doğrultuda on beş günde bir Ostan Güvenlik Konseyi'ni (Shuray-e Temin-e Ostan) kurmakla yükümlüdür.⁴⁷

3.1.2.2. Şehrestan (İlçe) / Femandar (Şehrestan Başkanı/Kaymakam)

Mülki İdari Taksimatı ve Usulü Kanununun 7. maddesine göre; "Şehrestan, mülki idari teşkilatı içinde belli bir bölgede coğrafik, siyasi, ekonomik ve kültürel açıdan birden fazla mücavir bahşlardan oluşmaktadır."⁴⁸ Bir şehrestanın kurulması için nüfus koşulu bölgeden bölgeye değişebilir. Nüfusu yoğun olan bölgelerde en az yüz yirmi bin, aksi takdirde en az seksen bin nüfus şartı aranır. Fakat istisna olarak adalarda ve sınır veya mahrum bölgelerde Bakanlar Kurulu kararıyla ve Meclisin onayı ile elli bin nüfusla da şehrestan kurulabilir.⁴⁹

Femandar.- Femandar, ostandarın önerisi üzere İçişleri Bakanlığı tarafından atanır.⁵⁰ İstisnai bir memur niteliğinde olduğu için belli bir eğitim veya uzmanlık koşulu aranmaz. Ostanda, ostandara tanın görev ve yetkiler, şehrestanda da femandara aittir. Bu kralın iki istisnası vardır. Bunlardan birincisi, ostandar, şehir şurasının herhangi bir nedenle olmaması durumunda vekâlet etme yetkisine sahip olmasıdır.⁵¹ İkincisi ise, femandar doğrudan doğruya merkezi teşkilatın üst düzey makamlarıyla muhatap olamaz.⁵²

⁴⁴ Qanun-e Tearif ve Zevabet-e Teqsimat-e Keşveri, Merkez-e Pejuheshha-ye Majlesi Shuray-e Eslami, <https://rc.majlis.ir/fa/law/show/907699>

⁴⁵ Mülki İdari Taksimatı ve Usulü Kanununun 13. Madde.

⁴⁶ Shoura-ye Âliye Edari Kanununu 1. Madde, www.ostan-sm.ir

⁴⁷ Ostan Güvenlik Konseyi'ni (Shuray-e Temin-e Ostan) görevleri şunlardır: İlin siyasi, sosyal ve güvenlikle ilgili raporları incelemek ve değerlendirmek. İlin güvenlik, siyasi vb. durum raporlarını Yüksek Ulusal Güvenlik Konseyi'ne sunmak. Yüksek Ulusal Güvenlik Konseyi ile gereken koordinasyon sağlamak. İl güvenliği ile ilgili konularda ilde bulunan idari kamu kurumlarının sorumluluklarını belirlemek.

⁴⁸ Qanun-e Tearif ve Zevabet-e Teqsimat-e Keşveri, Merkez-e Pejuheshha-ye Majlesi Shuray-e Eslami, <https://rc.majlis.ir/fa/law/show/907699>

⁴⁹ Mülki İdari Taksimatı ve Usulü Kanununun 7. Madde.

⁵⁰ Shoura-ye Âliye Edari Kanununu 5. Madde, www.ostan-sm.ir

⁵¹ Mülki İdari Taksimatı ve Usulü Kanununun 2/15. Madde.

⁵² Mülki İdari Taksimatı ve Usulü Kanununun 14. Madde.

3.1.2.3. Bahş / Bahşdar

Mülki İdari Taksimatı ve Usulü Kanununun 6. maddesine göre; “Bahş, mülki idari teşkilatı içinde belli bir bölgede coğrafik, siyasi, ekonomik ve kültürel açıdan birden fazla mücavir dehestanlardan oluşmaktadır.”⁵³ Bir dehestanın kurulması için, nüfusu yoğun olan yerlerde en az otuz yirmi bin, aksi takdirde en az yirmi bin nüfus şartı aranır. Fakat istisna olarak sınır adalarda ve orman bölgelerinde veya mahrum bölgelerde Bakanlar Kurulu kararıyla ve Meclisin onayı ile elli bin nüfusla da şehrestan kurulabilir.⁵⁴ Bahşın en üst hiyerarşik amiri, bahşdardır. Bahşdar müşterek kararname (fermandar, ostandar ve İçişleri Bakanı) ile atanır.⁵⁵

3.1.2.4. Dehestan / Dehdar

Dehestan, taşra teşkilatı içinde en küçük idari birimdir. Birden fazla mücavir köy ve mezradan oluşur. Bir dehestanın kurulması için, nüfusu yoğun olan yerlerde en az sekiz bin, aksi takdirde en az dört bin nüfus şartı aranır.⁵⁶ Dehestanın en üst hiyerarşik amiri, dehdardır.

3.2. YEREL YÖNETİMLER (MAHALLİ ŞURALAR/ŞURAHAYA-YE MAHALLİ)

“Şuralar” adıyla tanımlanan yerel yönetimler, ilk defa 1907 Meşrutiyet devriminden sonra, “Eyaletler ve Vilayetler Encümenleri Kanunu” adı altında İran’ın idari teşkilat içerisinde yer almaya başlamıştır (NOROUZIFAR, 2001, s. 189). Fakat 1924’de Kacar Krallığından, Pehelevi Krallığına geçişte ayrıca 1979’da İran İslam Devrimi gibi radikal siyasal değişimler, yerel yönetimlerinin hukuki yapısını da etkisi altında almıştır (OVEYSİ, 2013, s. 1, HABİBNEJAD, 2009, s. 114).

İran’da yerel yönetimler anayasal kuruluşlardır. Yerel yönetim teşkilatı şuralar adı altında İran İslam Cumhuriyeti Anayasasının, 3. maddesi, 7. maddesi ve 7. Bölümde (100 – 106. maddelerinde) öngörülmüştür. Bu kuruluşlar Anayasanın ilk şeklinde öngörülmesine rağmen 1980’de başlayan İran - Irak savaşı, Devrim sonrası siyasi istikrarsız gibi nedenlerden dolayı faaliyete geçmeleri, 1999’de beşinci Cumhurbaşkanı Muhammed Hatemi (SADEGHİ, 1998, s.1, HATEMİ, 2009, s. 1-2) döneminde yani 1997 – 2005 yıllarında gerçekleşti (PİRAN, 2002, s. 88).

Anayasanın 7. maddesine göre, “Kuran; ‘Onlar (müminler) işlerinde meşveret edenlerdir.’ (Şura/38) ve ‘(Peygamber), işlerde onlarla istişare et.’ (Al-i İmran/159) buyruğu gereğince, İslami Şura Meclisi (parlamento) ile il yüksek şurası, il şurası, ilçe şurası, belediye şurası, bucak şuraları, ülkenin karar ve yönetim organlarındandır. Şuraların nerede ve nasıl kurulacaklarına, yetki ve görevlerinin sınırlarını Anayasa ve Anayasaya esasen kanunlar belirler.” (FATHİ, KOOHİ, 2018, s. 16). Anayasanın ilgili maddesinden de anlaşıldığı üzere, yerel yönetimler (Şuraha-ye Mahalli/mahalli şuralar); il yüksek şurası (Şura-i Ali-i Ostan), ostan şurası (il şurası), şehrestan şurası, Şehir (belediye) şurası, bahş şurası ve deh (köy) şurası olarak altı idari bölüme ayrılmıştır. Anayasanın 100. maddesinde, şuralar adı altındaki yerel yönetim kuruluşlarının halk tarafından seçilmesine vurgu yapmıştır. Anayasanın 105. Maddesinde ise İran İslam Cumhuriyetinin teokratik yapısı itibari ile şuraların aldığı kararların,

⁵³ Qanun-e Tearif ve Zevabet-e Teqsimat-e Keşveri, Merkez-e Pejuheshha-ye Majlesi Shuray-e Eslami, <https://rc.majlis.ir/fa/law/show/907699>

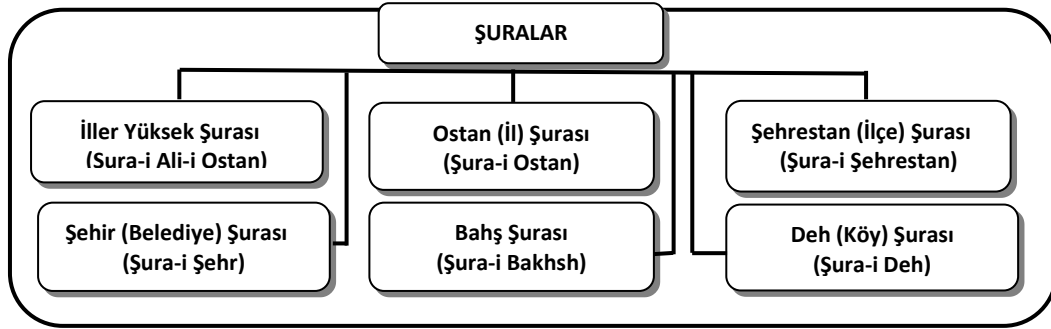
⁵⁴ Mülki İdari Taksimatı ve Usulü Kanununun 7. Madde.

⁵⁵ Shoura-ye Âliye Edari Kanununu 6. Madde, www.ostan-sm.ir

⁵⁶ Mülki İdari Taksimatı ve Usulü Kanununun 6. Madde.

İslami ilke ve usullere ve kanunlara aykırı olmamasını açıklamıştır. Şuralarla ilgili önemli kaynaklardan biri de 1996 tarihli “Şuraların Kuruluşu, Seçimleri ve Görev ve Yetkileri Kanunu”dur.⁵⁷

Tablo 7. Şuralar (Yerel Yönetimler)

3.2.1- Deh (Köy) Şurası

1982 tarihli Ülke İdari Teşkilatı Usul ve Tanımları Kanununun 2. maddesine göre, “Köy, sosyal, kültürel, coğrafik ve ekonomik açıdan aynı koşullara sahip olarak tarım ve hayvancılık alanında faaliyet yapan en az yirmi aileden veya aynı alanda yaşayan en az yüz kişiden oluşan en küçük idari birimdir.”⁵⁸

Köy Şurası, bir başkan (Dehyar) ve belirli sayıda asıl ve yedek üyelerden oluşur. Köy şurası, nüfusu 1.500 ve altında olan köylerde üç asıl ve üç yedek üye, 1.500’ün üzerinde nüfusa sahip olan köylerde beş asıl ve üç yedek üyeden oluşur. Şuraların Teşkilatı, Görevleri ve Seçimleri ile Belediye Başkanlarının Seçimi Hakkında Kanununun 68. maddesine göre, “Köy şuraların görevleri, bütçesi sınırları içerisinde köy sakinlerin ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla kamuya ait bina ve tesisleri korumak ve ayrıca yeni iktisadi ve sosyal tesislerin inşa etmek.”dir.⁵⁹ Köy başkanı (dehyar), köy şurası üyeleri tarafından dört yıllık bir süre için seçilir.⁶⁰

3.2.2. Bahş Şurası (Şura-i Bahş)

Bahş şurası beş asıl ve üç yedek üyeden oluşur. Bahş şurasının üyeleri bahş sınırları içinde bulunan köy şuraları tarafından kendi üyeleri arasından oy çoğunluğu ile seçilir. Belediye ve Şuralarla İlgili Kanunun⁶¹ 5. maddesine göre, “Bahş şurası, bahş sınırları içerisinde bulunan köy şuraları üyeleri arasından seçilmiş temsilcilerinden (beş asıl ve üç yedek üye) oluşur ve köy şurası tarafından bahş şurasına seçilen bu üyelerin köy şurasındaki üyeliği sona ermez.” İlgili Kanununun 5. maddesinden anlaşıldığı üzere, bahş şurası üyeleri doğrudan doğruya halk tarafından seçilmemektedir. Başka bir deyişle, bahş şurası üyeleri iki dereceli bir seçimle seçilmiş olurlar. Şöyle ki; köy halkı köy şurasını üyelerini seçer ve köy şurası üyeleri de kendi üyeleri arasından bahş şurasına üye seçer. Türkiye’de bu duruma benzer bir örnek verilirse büyükşehir belediye meclis üyelerinin oluşumu olabilir. Bahş şurası kendi üyeleri arasından bir başkan seçer.⁶² Bahş şurası, bahş sınırlarında bulunan

⁵⁷ Qhanoon-e Teshkilat, Vezayef ve Ekhtiyarat-e Shoorahay-e Eslami Keshver, Islamic Parliament Research Center Of The Islamic Republic Of Iran, <https://rc.majlis.ir/fa/law/show/92681>

⁵⁸ Qhanoon-e Teqsimat ve Zavabet-e Edari Keshvar, Markez-e Pajoheshhay-e Elmi Majles-e Shooray-e Eslami (İran Meclisinin web sitesi), <https://rc.majlis.ir/fa/law/show/90769>

⁵⁹ Qhanoon-e Teşkilat, Vezayef ve Entekhabat-e Shoorahay-e Eslami Keshvar ve Entekhabat Shhrdaran, (İran Meclisinin web sitesi), <https://rc.majlis.ir/fa/law/show/90769>

⁶⁰ Bucak müdürün onayı sembolik bir yetkidir, uygulamada başkanın köy şurası üyeleri tarafından seçilmesinden sonra göreve başlamış olur. Şuraların Teşkilatı, Görevleri ve Seçimleri ile Belediye Başkanlarının Seçimi Hakkında Kanunu, 68/2, (İran Meclisinin web sitesi), <https://rc.majlis.ir/fa/law/show/90769>

⁶¹ Şuraların Teşkilatı, Görevleri ve Seçimleri ile Belediye Başkanlarının Seçimi Hakkında Kanununu

⁶² Aiinameye Dakheli Souraye Eslami Bakhsh (Bahş Şuralarının İçtüzüğü), 4. Madde. <https://rc.majlis.ir/fa/law/show/124318>

köy (deh) şuralarının en az dörtte üçünün kurulmasından sonra oluşturulur. Bahş şurasının oluşumunda, bir köyden birden fazla kişi seçilemez.⁶³

Bahş şurasının başlıca görev ve yetkileri aşağıdaki şekilde sıralayabilir;⁶⁴

- Bahşda bulunan köy şuraları arasında gerekli koordinasyonu sağlamak.
- Köy şuraların kanunda öngörülen görevlerini yerine getirilmesini denetlemek.
- Bahş sınırlarında bulunan köy şuraları arasındaki uyuşmazlıkları çözmek (adli uyuşmazlık bu durumun istisnasıdır).
- Herhangi bir nedenle şuraların kurulmadığı köylerde, köy şuralarına ait görevleri yerine getirmek.
- Köy sınırları dışında kalan ilçenin bayındırlık faaliyetleri ile ilgili kararlar almak.
- Halkı, tarım, bayındırlık ve taşıma alanındaki projelerinin geliştirilmesine yönelik yatırımlara teşvik etmek.” şeklinde düzenlenmiştir.

3.2.3. Şehir (Belediye) Şurası (Şura-i Şehr)

Şehir şurası üyeleri, ilgili kanunda gösterilen esas ve usullere göre seçilmiş üyelerden oluşur. Şehir şurasının üye sayısı (asil ve yedek üyeler) şehir sakinlerinin nüfus oranına göre değişebilir. Örneğin 2.000.000 üzerinde nüfusa sahip olan şehirlerde, yirmi beş asil ve on yedek üyeden oluşur.⁶⁵ Şehir başkanı (belediye başkanı), şehir şurası tarafından (oy çoğunluğu) seçildikten sonra İçişleri Bakanının veya il başkanının (vali) onayına sunulur.⁶⁶ Görev süresi dört yıldır. İçişleri Bakanı veya il başkanının şehir şurasının başkanı seçme kararına karşı veto yetkisi vardır. Bu karar ilgili makamlar tarafından veto edilirse şehir şurası, kendi kararında ısrar edebilir. Bu durumda şehir şurası ısrar kararını gerekçesi ile birlikte ilgili hakem heyetine (heyet-i hall-e ekhtelafat)⁶⁷ gönderecektir. Hakem heyetinin bu konudaki kararları kesindir (Belediye ve Şuralarla ilgili Kanun, m. 8).

Belediye ve Şuralarla ilgili Kanunun 71. maddesine esasen, belediye şurasının başlıca görev ve yetkilerini şu şekilde açıklayabiliriz;

Şehir adına yönetmelik çıkartmak, şehre bağlı şirket ve müesseseleri adına sözleşmeleri karar bağlamak. Kanun çerçevesinde vergi, resim, harç ve benzeri mali yükümlülükler karar vermek. Şehir başkanı tarafından hazırlanan şehir bütçesini karara bağlamak ve bütçede fonksiyonel sınıflandırma kararları almak. Seçtikleri

⁶³ Şuraların Teşkilatı, Görevleri ve Seçimleri ile Belediye Başkanlarının Seçimi Hakkında Kanunun, madde 6

⁶⁴ Şuraların Teşkilatı, Görevleri ve Seçimleri ile Belediye Başkanlarının Seçimi Hakkında Kanunun, madde 70

⁶⁵ 2000'in altında nüfusa sahip şehirlerde: 5 asil üye ve 2 yedek üye, 2000 – 5000 arası nüfusa sahip şehirlerde: 7 asil ve 3 yedek üye, 50.000 – 100.000 arası nüfusa sahip şehirlerde: 9 asil ve 4 yedek üye, 100.000 – 200.000 arası nüfusa sahip şehirlerde: 11 asil ve 5 yedek üye, 200.000 – 500.000 arası nüfusa sahip şehirlerde: 13 asil ve 6 yedek üye, 500.000 – 1.000.000 arası nüfusa sahip şehirlerde: 15 asil ve 7 yedek üye, 1.000.000 – 2.000.000 arası nüfusa sahip şehirlerde 21 asil ve 8 yedek üyeden oluşurlar. Bkz. Şuraların Teşkilatı, Görevleri ve Seçimleri ile Belediye Başkanlarının Seçimi Hakkında Kanununun, madde 7

⁶⁶ İl merkezi belediyeleri ile Nüfusu 200.000 ve üzeri belediyelerde bu konudaki belediye şuralarının kararları İçişleri Bakanın onayına sunulur. 200.000'in altında nüfusa sahip şehirlerde belediye şuralarının önerisi ve valinin onayına sunulur. (Belediye ve Şuralarla ilgili Kanun, m. 8)

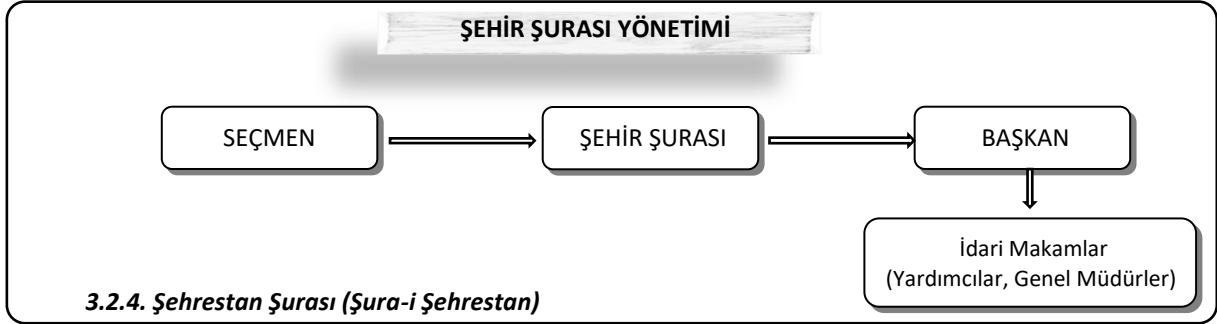
⁶⁷ Şuraların idari/hukuki denetimini sağlamak amacıyla aşağıdaki şekilde Hakem Heyetleri kurulur:

Merkezi Hakem Heyeti, Cumhurbaşkanlığı yardımcısı, yerel yönetimlerle ilgili İçişleri Bakanı Yardımcısı, İdari Adalet Divanı (Danıştay) Başkanı veya başkan tarafından seçilen yardımcısı, Meclis Genel Kurulunca seçilen, Milli Güvenlik ve Dış Politika Komisyonu üyelerinden iki milletvekili, il yüksek şuralarından üç üye, Devlet Genel Başsavcısı'nın (Dadsetan Koll-e Keşver) yardımcılarının bir kişi seçilir. Merkezi Hakem Heyeti, il şurasının ve il yüksek şurasının şikâyetlerini incelemekle yetkilidir. İl Hakem Heyeti, il başkanlığında (vali), il Genel Adıye Başkanı (Reis-e Koll-e Dadgosteri Ostan), il şurası tarafından seçilen iki üye, il milletvekillerinden bir üyeden oluşur. İl (taşra teşkilatındaki il/ostan) şikâyetlerini incelemek yetkilidir. İlçe ve belediye şikâyetlerini incelemek için, Fermandar (kaymakam) başkanlığında, ilçe şurası tarafından seçilen iki üye ve il hakem heyeti tarafından seçilen bir üyeden oluşur. (Belediye ve Şuralarla ilgili Kanun, m. 79)

bölge ile ilgili eğitim, sağlık, ekonomi ve sosyo-kültürel alanlarında stratejik plan projeleri hazırlamak. Halkın yerel ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla üretim ve dağıtım kooperatiflerinin tesisine karar vermek. Şehre ait sosyal hizmetler ve yardım kuruluşlarının kurulmasına karar vermek. Şehre ait taşınır ve taşınmaz mallarının vb. hizmete tahsis edilen mal ve sermayelerin yürütmesini denetlemek. Şehir adına alım-satım, kira, kredi borcu sözleşmeleri ile ihale şartnamelerini onaylamak. Şehrin adli davalarını takip etmek. Şehir sınırları içinde sağlık hizmetleri ile ilgili faaliyetleri denetlemek. Özel teşebbüs tarafından yürütülen sinema, tiyatro gibi umuma açık mekanları denetlemek. Yangın ve bunun gibi güvenlik alanında önleyici faaliyetlerle ilgili kararlar almak. Park, bahçe, yeşil alan, cadde ve meydanlar gibi kentsel altyapı alanlarında düzenlemeler yapmak. Toplu taşıt araçlarının ücret tariflerini belirlemek.

Şehir şurasının görev ve yetkilerini dikkate aldığımızda, Türk belediye sistemindeki karar organı olan belediye meclisine benzer görev ve yetkilere sahiptir. Her iki ülkenin sistemlerinde, belediye organlarının oluşumu, çalışma usulleri, görev ve yetkileri ve kararlarının uygulanması bakımından Fransız sistemine büyük ölçüde benzerliklerle karşılaşabiliriz (GÖZLER, 2019, s. 1-2).

Tablo 8. Şehir Şurası Yönetimi

Şehrestan şurası en az 5 üyeden oluşur. Üyeleri, şehrestan sınırları içinde bulunan şehir ve bahş şuraları üyeleri arasından iki turda seçilmiş temsilcilerinden oluşur. Birinci turda üye tamsayısının salt çoğunluğu aranır. İkinci turda salt çoğunlukla seçim tamamlanmış olur. Şehrestan şurasında, her bahşdan bir üye ve şehir şuralarından ise, nüfusu 500.000 ve altında olanlardan bir üye ve 500.000 üzerinde nüfusu olanlarda iki üye seçilir (Belediye ve Şuralarla ilgili Kanun, m. 8). Şehrestan şurasının başlıca görevlerini, Belediye ve Şuralarla ilgili Kanununun 78. Maddesine istinaden şu şekilde sıralayabiliriz;

Şehrestanın ekonomik, sosyal, kültürel ve bayındırlık alanında gelişimini sağlamak amacıyla plan ve projelerini ilgili icrai organlara ve şehir planlama komitesine ve il şurasına sunmak. Şehrestan şurası kararlarının uygulamasının verimlilik açısından denetlemek (yerindelik denetimi). Şehrestan şurasının sekreteryası tarafından hazırlanan şehrestan bütçesini karar bağlamak. Şehirler, bahşlar arasındaki uyuşmazlıkları çözmek (adli uyuşmazlık bu durumun istisnasıdır). Şehir ve bahş şuralarının faaliyetlerini denetlemek.

3.2.5. İl Şurası (Şura-i Ostan veya Şura-i Şehristan)

İl (ostan) şurası, il sınırları içinde yer alan şehrestan şuraları üyelerinden oluşur. İl şurası üyeleri, il sınırları içinde bulunan şehrestan şuraları üyeleri arasından iki turda seçilmiş temsilcilerinden oluşur. Birinci turda üye tamsayısının salt çoğunluğu aranır. İkinci turda salt çoğunlukla seçim tamamlanmış olur.

İl şurası en az beş üyeden oluşur. Her şehrestan şurasından bir üye seçilir. Bir ilin şehrestan sayısı beşten az olursa, eksik üyeliği tamamlamak için şehrestanların nüfus oranına göre üye seçilecektir. Her halükarda, her

şehrestan ikiden fazla temsilci il şurasında bulundurmaz. Fakat ilin tek şehrestanı olduğu durumunda şehrestan şurası üyeleri aynı zamanda il şurası üyeleri de sayılacaktır (Belediye ve Şuralarla İlgili Kanun, m. 11). İl şurasının en önemli görevleri aşağıdaki şekilde açıklanabilir (Belediye ve Şuralarla İlgili Kanun, m. 78);

- İlin çeşitli sorunlarını incelemek ve ilde bulunun tüm kaynak ve imkanların adaletli ve eşit bir biçimde dağılımını sağlamak. İl yüksek şuraya sunmak için refah ve kalkınma plan ve projelerini hazırlanmak.

- İilde yerel ve ulusal bayındırlık projelerinin verimli ve uyumlu yürütülmesi için "il planlama ve gelişim şurası"⁶⁸ ile işbirliği sağlamak

- İl yüksek şuranın kararlarının uygun şekilde uygulanmasını denetlenmek.

- İl sınırları içinde bulunan şehrestan şuraları arasında koordinasyonu sağlamak ve uyuşmazlıkları çözmek.

3.2.6. Ostanlar/İller Yüksek Şurası (Şura-i Ali-i Ostan)

İller yüksek şurasının üyeleri, il şuraları üyeleri arasından seçilir. İlk turda üye tamsayısının salt çoğunluğu aranır. Bu çoğunluk sağlanamazsa ikinci tura geçilir. İkinci turda ise en fazla oy alanlar seçilir. Nüfusu 2.000.00 ve altında olan illerden iki üye seçilir ve iki milyondan fazla nüfusa sahip illerden, üç üye seçilir. İstisna olarak Başkent Tahran'da durum farklıdır. 14.000.000 nüfusa sahip olan Tahran'dan⁶⁹, dört üye seçilir (Belediye ve Şuralarla İlgili Kanun, m. 14). İller yüksek şuralarının görev ve yetkileri (Belediye ve Şuralarla İlgili Kanun, m. 14);

- İl şurası tarafından gelen öneri ve tasarıları ilgili icrai organlar gönderilmesi için değerlendirmek.

- İl teşkilatı ile ilgili sorunları değerlendirmek ve yetkili mercilere bildirmek.

- Öneri ve tasarılarla ilgili projeler hazırlayıp, değerlendirilmesi için İslami Şura Meclisine (parlamento) veya hükümete sunulmak.

- İl yüksek şura sekreteryası tarafından hazırlanan bütçe tasarısını onaylamak ve değiştirilmek.

- Devlet Planlama ve Yönetimi Teşkilatı⁷⁰ tarafından hazırlanan kalkınma planları ve genel bütçe tasarıları hakkında görüşlerini bildirmek,

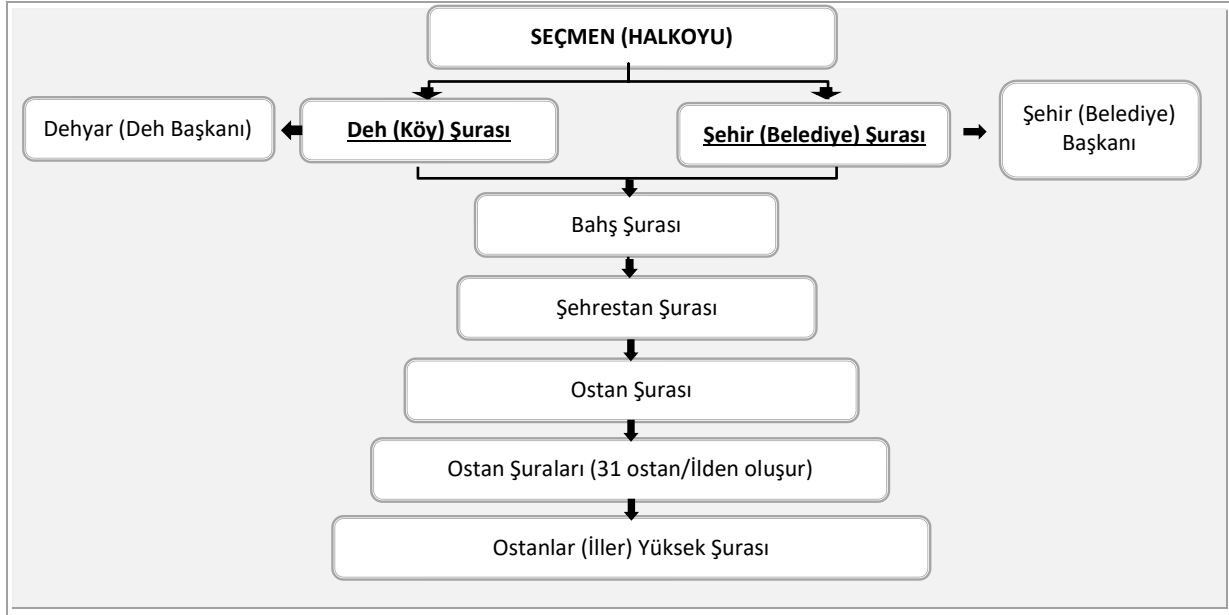
- Şuralarının üyelerine eğitim programları ve kurslar düzenlemek.

⁶⁸ İl Planlama ve Gelişim Şurası (Şura-i Tose-e ve Bernamerizi), vali, il adliye başkanı, belediye başkanları gibi ilin önemli yetkili makamların oluşan 30-35 kişilik bir kuruluştur. Ayınname Şura-i Bernamerizi ve Tose-e Ostan ve Karguruhay-e Takhassosi (İl Planlama ve Gelişim Şurası Yönetmeliği), m. 1, <https://rc.majlis.ir/fa/law/show/124040> (İran Meclisi web sitesi)

⁶⁹ Merkez-e Amar-e İnan (İnan Statistik Kurumu), <https://www.amar.org.ir/>

⁷⁰ Devlet Planlama ve Yönetimi Teşkilatı

Tablo 9. Yerel Yönetimler

Genel Değerlendirme.- İran'da yerel yönetimlerin oluşumu ve teşkilatlanmasını dikkate aldığımızda esas itibariyle ikiye ayrılır; birinci kısım yerel yönetimlerden belediye (şehir) ve köy (deh), doğrudan doğruya halk tarafından seçilir. İkinci kısım yerel yönetimler, iller (ostan) yüksek şurası, ostan (il), şehrestan (ilçe) şuralarıdır. Bunlar, sırasıyla ve bir alt kademe meclis üyeleri bir üst kademe meclis üyelerini seçer. İran'da yerel yönetimler, yüz yıla aşkın bir geçmişe sahip olmasına rağmen kanunlarda yerel yönetim modeline dair herhangi bir açıklama yoktur. Fakat yerel yönetimlerle ilgili kanuna esasen (Şuraların Teşkilatı, Görevleri ve Seçimleri ile Belediye Başkanlarının Seçimi Hakkında Kanununu) meclis/müdür modeli uygulanmaktadır. Buna göre, köy (deh) ve Belediye (Şehir) meclis (şura) üyeleri doğrudan doğruya halk tarafından seçilir. Meclis üyeleri ise bir kişiyi müdür olarak dört yıllık bir süre için atar.⁷¹

Tablo 10. İran'da Yerel Yönetim Modeli⁷²

YEREL YÖNETİM MODELİ				
İcrai Organ	Oluşumu	Fesih/azil	Esinlendiği Yer	Açıklama
Şehir Müdürü	Şehir Şurası tarafından seçilir	Şehir Şurası	Meclis-Yönetici	Şehir şurasının feshedilmesi, yasama, yürütme ve yargı organlarından oluşan ayrıca yüksek il şurasının temsilcilerinin yer aldığı hakem heyetinin kararı olur. Fakat bu karara karşı yargı yolu açıktır.

⁷¹ Mojtaba RAİSİ, Kodam Model-e Modoriyat-e Şahri Baraye İran Monaseb Ast? (İran İçin Hangi Yerel Yönetim Modeli Uygundur?, Ayar Online, s. 1 <http://ayaronline.ir/1396/07/255031.html>

⁷² Abbas Ahmedi AKHOONDİ, Asib Shenasiye Model Şehr Dar İran, Pejooreshhaye Joğrafyayi, Shomare 63, Bahar/1387, S. 152, https://journals.ut.ac.ir/article_19268_f0c6d74a5e272ff4941f9ca25c09ded9.pdf

4. SONUÇ

İran'ın idari yapısı, âdem-e temerküz ve merkezîyetçi yönetim sisteminden oluşan karma bir yönetim sistemidir. Diğer bir deyişle, yönetim sisteminin bir kısmını oluşturan şuralar (yerel yönetimler) âdem-e temerküz idari kuruluşlar olmakla birlikte kısmen de merkezi yönetim birimlerine dayanmaktadır. Merkezden yönetim sisteminde, iki tür idari teşkilat mevcuttur. Birinci kısım teşkilat Başkent teşkilatı olarak bilenen merkezi teşkilattan oluşur. İkinci kısım ise, merkezi teşkilatın hiyerarşisine tabi olan Ostan (il), Şerhrestan (ilçe) ve diğer bölümlerden oluşmaktadır. Merkezden yönetimde bulunan idari teşkilat, Liderlik Kurumu ve ona doğrudan bağlı olan kurum ve kuruluşlar, Cumhurbaşkanlığı teşkilatı, Bakanlıklar, bu kuruluşların hemen hemen hepsi anayasal kuruluşlardır. Dolayısıyla İran İslam Cumhuriyetinin siyasal kurumları da sayılmaktadır. Ancak burada yönetim sistemindeki idari teşkilatı ve idari görevlerini inceleyeceğiz.

“Şuralar” adıyla tanımlanan yerel yönetimler, ilk defa 1907 Meşrutiyet devriminden sonra, “Eyaletler ve Vilayetler Encümenleri Kanunu” adı altında İran'ın idari teşkilat içerisinde yer almaya başlamıştır. Fakat 1924'de Kacar Krallığından, Pehelevi Krallığına geçişte ayrıca 1979'da İran İslam Devrimi gibi radikal siyasal değişimler, yerel yönetimlerinin hukuki yapısını da etkisi altında almıştır. İran'da yerel yönetimler anayasal kuruluşlardır. Yerel yönetim teşkilatı şuralar adı altında İran İslam Cumhuriyeti Anayasasının, 3. maddesi, 7. maddesi ve 7. Bölümde (100 – 106. maddelerinde) öngörülmüştür. Bu kuruluşlar Anayasanın ilk şeklinde öngörülmesine rağmen 1980'de başlayan İran - Irak savaşı, Devrim sonrası siyasi istikrarsız gibi nedenlerden dolayı faaliyete geçmeleri, 1999'de beşinci Cumhurbaşkanı Muhammed Hatemi döneminde (1997 - 2005) gerçekleşti. Anayasanın 7. maddesine göre, “Kuran; ‘Onlar (müminler) işlerinde meşveret edenlerdir.’ (Şura/38) ve ‘(Peygamber), işlerde Onlarla istişare et.’ (Al-i İmran/159) buyruğu gereğince, İslami Şura Meclisi (parlamento) ile il yüksek şurası, il şurası, ilçe şurası, belediye şurası, bucak şuraları, ülkenin karar ve yönetim organlarındandır. Şuraların nerede ve nasıl kurulacaklarına, yetki ve görevlerinin sınırlarını Anayasa ve Anayasaya esasen kanunlar belirler.” Anayasanın ilgili maddesinden de anlaşıldığı üzere, yerel yönetimler (Şuraha-ye Mahalli/mahalli şuralar); il yüksek şurası (Şura-i Ali-i Ostan), ostan şurası (il şurası), şehrestan şurası, Şehir (belediye) şurası, bahş şurası ve deh (köy) şurası olarak altı idari bölüme ayrılmıştır. Anayasanın 100. maddesinde, şuralar adı altındaki yerel yönetim kuruluşlarının halk tarafından seçilmesine vurgu yapmıştır. Anayasanın 105. Maddesinde ise İran İslam Cumhuriyetinin teokratik yapısı itibari ile şuraların aldığı kararların, İslami ilke ve usullere ve kanunlara aykırı olmamasını açıklamıştır. Şuralarla ilgili önemli kaynaklardan biri de 1996 tarihli “Şuraların Kuruluşu, Seçimleri ve Görev ve Yetkileri Kanunu”dur.

İran İslam Cumhuriyeti Anayasasında, devletin yapısına dair (üniter/federal) açıkça bir düzenleme öngörülmemiştir. Fakat Anayasanın genel esaslarını ve idari teşkilat mevzuatını göz önünde bulundurduğumuzda İran İslam Cumhuriyetinin üniter bir devlet olduğu kanısına varabiliriz. Fakat üniter bir devlet yapısı, İran'ın tarihi, siyasi ve sosyolojik gerçekliğine uygun olmamasına rağmen ilk defa 1924'de Pehlevi Krallığının kurucusu Rıza şah tarafından başlamış ve 1979 Devriminden sonra da İran İslam cumhuriyeti aynı devlet yapısını devam ettirmektedir. İran'ın üniter devlet sisteminde, iktidar/güç yapılanması, görünüşte modern sistemlerde olan yasama, yürütme, yargı organları ile dini/geleneksel bir kurum olan Vilayet-i Fakih (Rehber) arasında paylaşılmaktadır. Fakat anayasanın genelini esas aldığımızda, Vilayet-i Fakih'in tüm kurum ve kuruluşlar üzerinde mutlak hâkimiyetini görebiliriz.

İran'da merkezi idarenin uzantısı olarak faaliyet yapan taşra teşkilatı (ostanlar) ve aynı yöredeki mahalli idareler (mahalli şuralar/şuraha-ye mahalli) arasındaki koordinasyon eksikliği mahalli ve merkezi idare arasında hizmet ve kaynak dengesi kurulamamına sebep olmuştur. Ayrıca aşırı merkezîyetçi sisteme dayalı İran'ın idari sisteminde, mahalli idareler güçlendirilememiş ve olması gereken mali ve idari özerkliğe sahip değildir. Yerel nitelikli hizmetlerin büyük ölçüde merkezi idare tarafından yerine getirilmesi, halkın ihtiyaçları doğrultusunda etkili bir programlama yapılamaması idari etkinliği olumsuz yönde etkilemekte, mahalli idarelerin idari ve mali sorunlarının çözümünü merkezi idareden beklemesine yol açmaktadır. Aşırı merkezîleşme sonucu görev, yetki, sorumluluk ve kaynak dağılımı açısından karmaşık bir idari, mali ve hukuki yapı oluşmuş, kamu hizmetlerinde etkinlik, verimlilik ve rasyonel kaynak kullanımı gerçekleştirilememektedir.

KAYNAKÇA

- Akhoondi, A. A. (2008) Asib Shenasiye Model Şehr Dar İran, Pejooreshhaye Joqhrayayi, Shomare 63, Bahar/1387, https://journals.ut.ac.ir/article_19268_f0c6d74a5e272ff4941f9ca25c09ded9.pdf erişim: (24.08.2020)
- Avni İ. (20209), İslam Ansiklopedisi, Cilt 13, Türkiye Diyanet Vakfı, <https://islamansiklopedisi.org.tr/gaybet--sia> (erişim: 17.05.2020)
- Bağ, M. (2020), İran Devrim Muhafızları Ordusu ne kadar güçlü, faaliyetleri neler?, <https://tr.euronews.com/2020/01/07/abd-nin-terror-organizasyonlari-listesine-aldigi-iran-devrim-muhafizlari-ordusu-nedir> (erişim: 01.11.2020)
- Beheshti Seresht, M. ve SÂBER, H. (2014-2015), Tarikhche-ye Tedvin-e Qanoone Esasi-i Cumhuriye Eslami İran (İran İslam Cumhuriyetinin Anayasasının Tedvin Tarihi), Feslname Jarfa Pejooreshh, Sâle 2, Shomare 2-3, http://tarikhname.ri-khomeini.ac.ir/article_14063_2ee85f46c3cab1469c38610c78d6c60a.pdf (erişim: 03.05.2020)
- Cannati, A. (2020), Ehemiyet-e Meclis-e Khobregan, Dabirkhaneh Meclis-i Khobregan (Uzmanlar Meclisi Sekreteryası), <http://www.majlesekhoobregan.ir/fa/ashnayibamajlesView.html?ItemID=3286> (erişim: 20.09.2020)
- CHAMLI, M. (2016), Hoze-i Mesuliyet-i Sepah Pasdaran Tebq-e Qanun-e Esasi, Merkez-i Motallat-e Tebriz, <http://tebaren.org/fa/?p=253> (erişim: 09.11.2019)
- Dadashzadhe, A. (2017), Houqouqe Edari-i (idare Hukuku), Manshour-e Qofteman Yayınevi, Tahrân
- Fathi, M. ve KOOHİ, K. (2018), Qanoon-e Esasi-ye Joomhuriye Eslami, Be Hamrah Nazarat Tafsiri-e Shooraye Negahban, https://www.shora-gc.ir/files/fa/news/1398/9/21/4354_236.pdf (erişim: 23.09.2020)
- Gözler, K. (2019), Türk Belediye Sistemi Üzerinde Fransız Etkisi: 3 Nisan 1930 Tarihli Belediye Kanunu Fransa'dan mı İktibas Edilmiştir?, Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi, Cilt 28, Sayı 1-2, Ocak-Nisan 2019, file:///C:/Users/HP/Downloads/1-Gozler.pdf (erişim: 07.09.2020)

- Gözler, K. ve KAPLAN G. (2018) İdare Hukuku Dersleri, Ekin Kitapevi Yayınları, <https://www.idare.gen.tr/ihd-20b-secki.pdf> (erişim: 16.05.2020)
- Habibnejad, S. A. (2009), Barrasi Houqouye Shourahaye Eslami Shehr Dar Partove Tamarkoz Zoda, Feqh-o Houqouq, Yıl 5, No: 20, Bahar-2009, <http://ensani.ir/file/download/article/20121231095626-9550-12.pdf> (erişim: 07.09.2020)
- Hashemi, M. (2002), Hooq-e Esasiye İran (İran Anayasa Hukuku), Nashre Mizan, C. 2, Tahran
- Hatemi, M. (2009), Goftegooy-e Tamaddonha (Medeniyetler Diyalogu), Tarh-e No Yayınları, Tahran.
- İlham, G. H., (2010), Jayegah-e Hokme Hukmeti Dar Ghanun-e Esasi (Hüküm Tasarruflarının Yeri), Mussese-ye Pajooreshi Farhangi-ye Enghleb-e Eslami, Daftare Hefz-e Nashr-e Âsâr-e Ayetullah Khamenei, <http://farsi.khamenei.ir/print-content?id=9800> (erişim: 20.11.2019)
- İsmail Sefa Üstün, İ. (1998), İran İslam Cumhuriyeti Yönetim Biçimi, İslam ve Demokrasi Kutlu/ Doğum Sempozyumu, Türkiye Diyanet VAKFI Yayınları, Sayı 291, Ankara http://isamveri.org/pdfrg/D071014/1998/1998_USTUNIS.pdf (erişim: 20.05.2020)
- Kuran Kerim, Meal Kuran Yolu, Diyanet İşleri Başkanlığı, <https://kuran.diyamet.gov.tr/tefsir/Nis%C3%A2-suresi/552/59-ayet-tefsiri>, (erişim: 16.05.2020)
- Mehran, G. (1991), Devrim Sonrası İran Eğitiminde Kültürel Devrim ve Değer Dönüşümü, Haksöz Okulu, 1991, <https://www.haksozhaber.net/okul/devrim-sonrasi-iran-egitiminde-kulturel-devrim-ve-deger-donusumu-3998yy.htm> (erişim: 07.11.2020)
- Norouzifar, A. Edarye Oumour-e Sazmanhaye Mahalli ve Shardariha (Mahalli İdareler ve Belediye İdarelerin Teşkilatı ve Yönetimi), Bâztab Yayınevi, Tahran – 2001, S. 184
- Oveysi, H. (2013), Barrasi Olqooha-ye Dovlet-e Mahalli ve Tatbiq-e An Ba Şahra-ye İran (Yerel Yönetim Modellerinin İncelemesi ve İran Belediyelerinde Uygulanması), Merkez-e Ettela Resani-e Jahade Danashqahi, Faslaneme Joghrafya ve Tose-e, Shomare 33, Dore-ye 11, <https://www.sid.ir/fa/journal/ViewPaper.aspx?id=207084>, (erişim: 07.09.2020)
- Piran, P. (2002), Shura Dar İran (İran'da Şuralar); Negahi Asib Shenaname, Faslanme Pajeheshy Refah-e Ejtemai, Sale 2, Shomare 5, Institue For Humanities And Cultural Studies, <http://ensani.ir/fa/article/24620/> (erişim: 22.09.2020)
- Raisi, M. (2017), Kodam Model-e Modoriyat-e Şahri Baraye İran Monaseb Ast? (İran İçin Hangi Yerel Yönetim Modeli Uygundur?, Ayar Online, <http://ayaronline.ir/1396/07/255031.html> (erişim: 22.08.2020)
- Sadeghi, M. (2009), Sokhanrani Khatemi Dar Sazeman-e Melal, Gofteguye Tamaddonha, Apart Barname, https://www.aparat.com/v/1kJyC/_%28%D8%A7%29, (erişim: 22.09.2020)
- Topaloğlu, B. (2020), İrsadd, İslam Ansiklopedisi, Test Yayınları, Diyanet İşleri Vakfı, <https://islamansiklopedisi.org.tr/irsadd> (erişim: 20.05.2020)

Tunç, H. ve Bilir, F. ve Yavuz, B. (2009), Türk Anayasa Hukuku, Asil Yayın, Ankara

Valed, M. (2019), Qhavanin ve Moqarrarat-e Edari, Mali ve Nezam-e İcraii, <https://shenasname.ir/subjects/76-darsname/387-1391-06-06-09-46-40?start=1>

Kanunlar

Qanun-e Shoura-ye Âliye Edari (İdari Yüksek Şura Kanununu) , www.ostan-sm.ir

Qanun-e Tearif ve Zevabet-e Teqsimat-e Keşveri (Mülki İdari Teşkilat ve Faaliyet Usul Kanunu), Merkez-e Pejuheshha-ye Majlesi Shuray-e Eslami, <https://rc.majlis.ir/fa/law/show/907699>

Qanun-e Teşkil Shouraha ve Vazyef ve Ekhtiyarat Şahrdariya (Şuraların Teşkilatı, Görevleri ve Seçimleri ile Belediye Başkanlarının Seçimi Hakkında Kanununu) <https://rc.majlis.ir/fa/law/show/92681>

Aiinnameye Dakheli Souraye Eslami Bakhsh (Bahş Şuralarının İctüzüğü), <https://rc.majlis.ir/fa/law/show/124318>

Qhanoon-e Teshkilat, Vezayef ve Ekhtiyarat-e Shoorahay-e Eslami Keshver, (Islamic Parliament Research Center Of The Islamic Republic Of Iran), <https://rc.majlis.ir/fa/law/show/92681>

Qhanoon-e Esasi-ye Cumhuri-ye Eslami İnan (İnan İslam Cumhuriyeti Anayasası)Shura-ye Negahban-e Qhanoon-e Esasi (Anayasayı Koruyucu Konseyi), https://www.shora-gc.ir/files/fa/news/1398/9/21/4354_236.pdf

Qanun-e Khadamat-e Keshvari, Majles-e Shurar-ye Eslami (İslami Şura Meclisi'nin web sitesi), <https://law.parliran.ir/fa/sghavaninn>